

**BOUWSTEENNOTITIE
LANDSCHAP, CULTUURHISTORIE,
ARCHEOLOGIE, RECREATIE & TOERISME
VERKENNING GREBBEDIJK**

COLOFON

Huissen, 6 september 2017

opgesteld door:

abe veenstra landschapsarchitect
postbus 181, 6850 ad huissen | mail@abeveenstra.nl

in opdracht van:

Provincie Gelderland / Waterschap Vallei en Veluwe
contactpersoon: Erik Thoonen | h.thoonen@gelderland.nl

INHOUD

1. Inleiding 05
2. Analyse: beschrijving en diagnose 07
3. Beleid: positie en verankering 37
4. Kansen: ambitie en agenda 43
5. Doorkijk: context en risico 49
Geraadpleegde bronnen 51

Grebbeberg

Hoorwerk

Grift

Binnenveld

Lawickse Allee - N225

jachthaven

Nederrijn

Havenkanaal

Nude

Rijnhaven

Wageningen

Bovenste Polder

Pabstendam

De Blauwe Kamer

veer

1. INLEIDING

Aanleiding

Waterschap Vallei en Veluwe, provincie Gelderland, provincie Utrecht, gemeente Wageningen, Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat werken samen aan het project versterking Grebbedijk. De directe aanleiding is het feit dat de dijk niet aan de nieuwe normen voor waterveiligheid voldoet. De gebiedspartijen grijpen de versterkingsopgave aan om gezamenlijk een bredere verkenning te starten naar mogelijke meekoppelkansen. De versterkingsopgave wordt daarmee een vliegwiel voor gebiedsontwikkeling. Het project bevindt zich nog in de verkenningsfase, waarbij verschillende thematische bouwsteen-notities worden opgesteld. Voorliggend document is de bouwsteennotitie voor de thema's erfgoed, landschap, recreatie & toerisme.

Er is sprake van een nauwe relatie tussen bovengenoemde thema's. Het landschap zoals we dat nu buiten aantreffen is de resultante van een vaak eeuwenlang vormingsproces, van ontginning en occupatie. Cultuurhistorische waarden zijn dan ook vaak onlosmakelijk verbonden met landschappelijke kwaliteiten. Voor de recreant zijn die landschappelijke kwaliteiten, maar ook de 'verhalen' van dat landschap en de beleving daarvan, vervolgens weer van groot belang. Zoals uit deze bouwsteennotitie zal blijken is het projectgebied rijk aan 'erfgoedelijke', landschappelijke en recreatieve waarden en vervult de dijk zelf daarin een belangrijke verbindende betekenis als 'scenic route'.

Werksessie

Als onderdeel van het proces om te komen tot de bouwsteennotitie is op 5 juli 2017. in het clubhuis van VADA te Wageningen een werksessie georganiseerd met een grote groep betrokkenen van verschillende overheden, instanties en bewoners. De opbrengt van deze sessie is verwerkt in deze bouwsteennotitie.

Vooronderzoek archeologie en cultuurhistorie

In deze bouwsteennotitie zijn de thema's erfgoed, landschap, recreatie & toerisme samengebracht. Voor de aspecten archeologie en cultuurhistorie is hiervoor dankbaar gebruik gemaakt van het vooronderzoek dat door

bureau Vestigia is verricht. In het rapport '*Verkenningsfase verbetering Grebbedijk gemeenten Rhenen en Wageningen - archeologisch bureauonderzoek (eerste fase) en cultuurhistorische inventarisatie*' (juni 2017) zijn de belangrijkste waarden beschreven en in kaart gebracht en is het relevante beleid van de verschillende overheden ten aanzien van erfgoed beschreven.

Hoofdpijnen uit het rapport van Vestigia komen terug in deze bouwsteennotitie. Voor meer gedetailleerde informatie wordt verwezen naar Vestigia-rapport.

Opbouw

De bouwsteennotitie volgt het aangedragen format zoals dat is opgesteld in de voorbereiding van het project.

Gestart wordt met een hoofdstuk Analyse (2), waarin een beschrijving en diagnose van het gebied wordt gegeven in relatie tot de thema's van deze bouwsteennotitie. Hierbij komen de belangrijkste karakteristieken t.a.v. archeologie, cultuurhistorie, landschap, recreatie en beleving aan bod. Het hoofdstuk sluit af met een formulering van de belangrijkste kwaliteiten en knelpunten.

In het hoofdstuk Beleid (3) gaat het over positie en verankering van deze thema's. De hoofdpijnen van het beleid t.a.v. cultuurhistorie, archeologie, landschap en recreatie & toerisme worden hier samengevat en toegelicht.

Het hoofdstuk Kansen (4) gaat over mogelijke ambities en agenda in relatie tot de thema's. Op basis van de (sectorale) bevindingen wordt in dit hoofdstuk een eerste aanzet gegeven voor mogelijk kansrijke projecten en meekoppelmogelijkheden.

Het laatste hoofdstuk Doorkijk (5) worden enkele eerste bevindingen genoteerd ten aanzien van haalbaarheid, draagvlak en risico's.

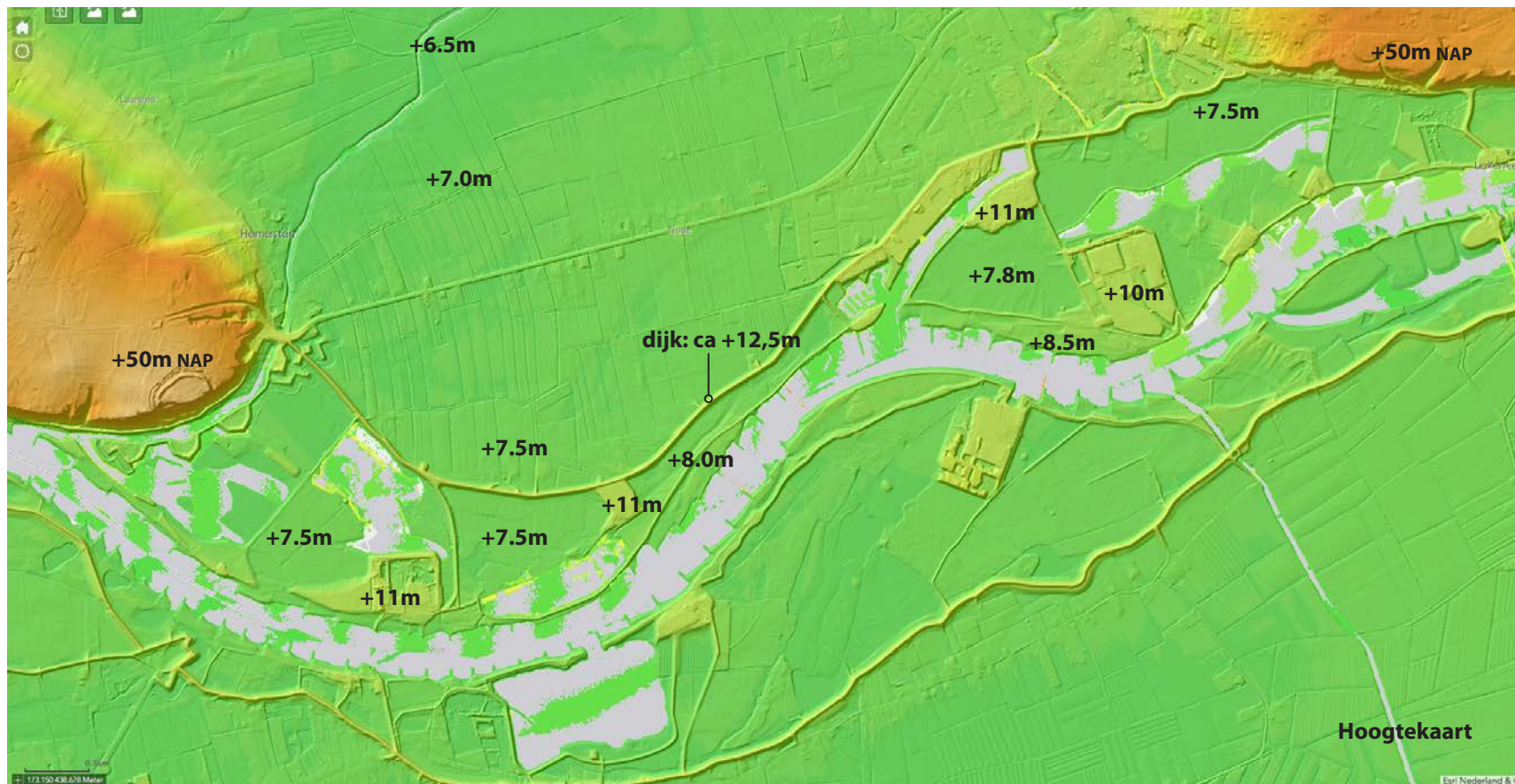
2. ANALYSE - BESCHRIJVING EN DIAGNOSE

In dit hoofdstuk komt een beschrijving van de huidige situatie en karakteristieken ten aanzien van erfgoed, landschap en recreatie aan bod. Gestart wordt met de ondergrond en de belangrijkste structuren qua hoogte en geomorfologie. Vervolgens wordt in een kaartvergelijking de historische ontwikkeling van het gebied in beeld gebracht. Daarna komen achtereenvolgens de aspecten archeologie, cultuurhistorie en landschap aan bod. Specifiek wordt ook ingegaan op het beeld van de dijk zelf. Vervolgens worden de belangrijkste recreatieve voorzieningen en routestructuren toegelicht en wordt het aspect 'beleving' nader toegelicht. Na deze beschrijving is waardering opgesteld in de vorm van een opsomming van kwaliteiten en knelpunten in relatie tot de thema's.

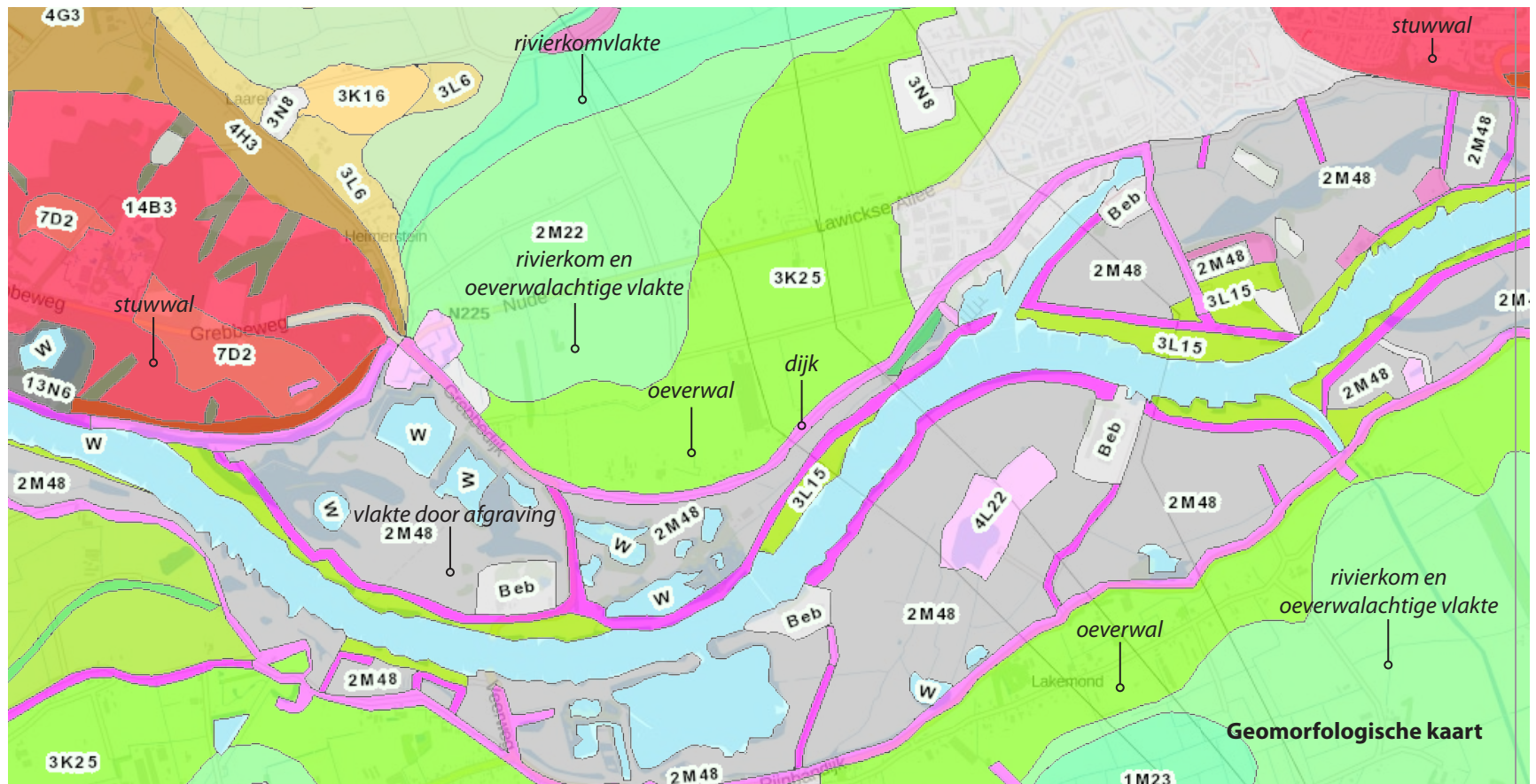
2.1 ONDERGROND

De basis van het landschap wordt gekarakteriseerd door de aanwezigheid van twee stuwwallen (Grebbeberg als onderdeel Utrechtse Heuvelrug en Wageningse Berg als onderdeel van het Veluwemassief) met daartussen een laagte (Binnenveld als onderdeel van Gelderse Vallei). Het gaat hierbij om - voor hollandse begrippen - unieke hoogteverschillen en scherpe overgangen.

De dijk verbindt de natuurlijke hoogtes aan weerszijden van de vallei met elkaar en verheft zich ca 5 meter boven maaiveld. Het vormt de scheidslijn tussen binnen- en buitendijks gebied en de begrenzing van de natuurlijke dynamiek van de rivier.

Die rivier heeft een belangrijke rol gespeeld bij de verdere vorming van het gebied. Hierbij is parallel aan de rivier de karakteristieke opeenvolging van uiterwaarden, stroomruggen (oeverwal) en komgronden ontstaan. Dijk aanleg heeft de oorspronkelijke invloed van de rivier beteugeld. Als gevolg van kleiwinning is een belangrijk deel van de uiterwaarden vergraven.

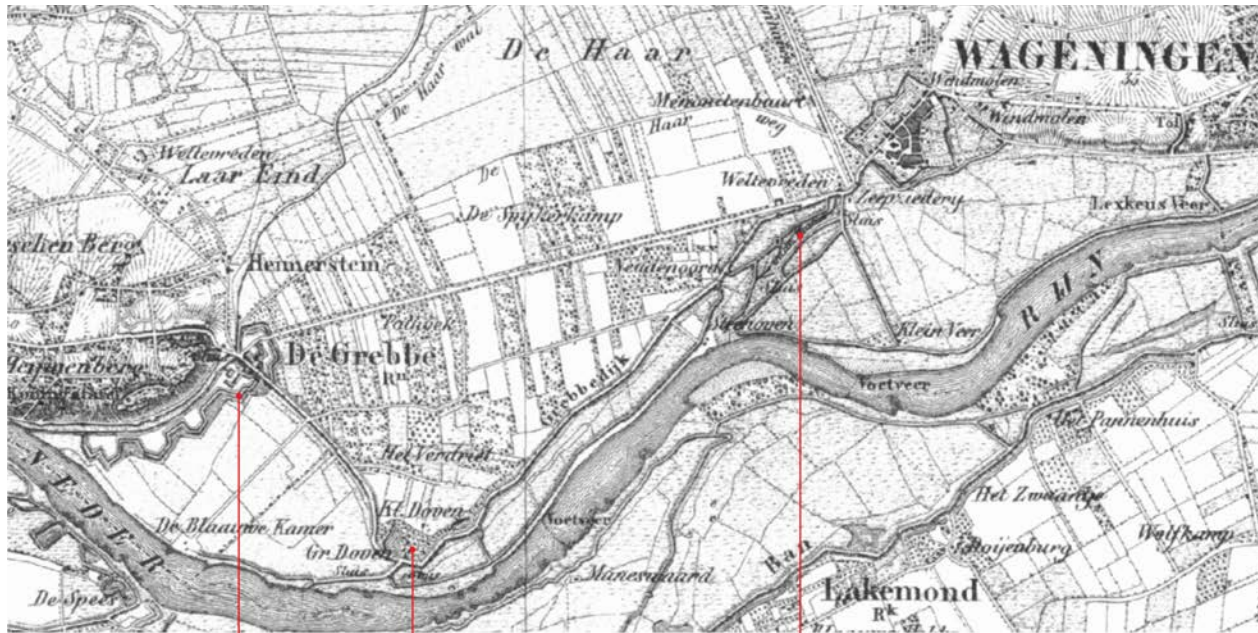

2.3 KAARTVERGELIJKING

Een historische kaartvergelijking geeft een goed beeld van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied. Een eerste gedetailleerd kaartbeeld van het gebied is te vinden in de zgn. *Rivierenkaart* uit 1838. De kaartvergelijking laat vervolgens verschillende transformaties zien die in het gebied plaatsvinden: toename van bebouwing en infrastructuur, de opkomst en ondergang van de baksteenfabricage, zichtbaarheid van de Grebbelinie,

verandering in grondgebruik en de verschijningsvorm van de landbouw (afname boomgaarden) en de meer recente omvorming naar natuur in de uiterwaarden. Per periode zijn de belangrijkste veranderingen in de kaart gemarkeerd.

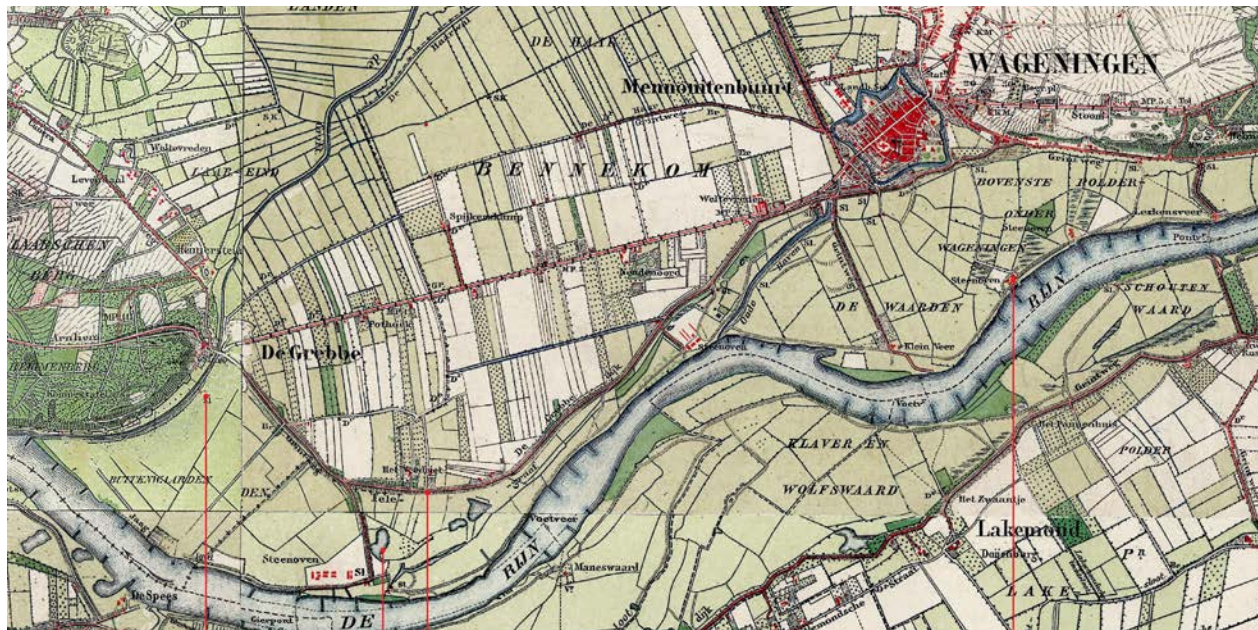

1850

hoornwerk, grebblinie

klein en groot dooven

oude haven

1900

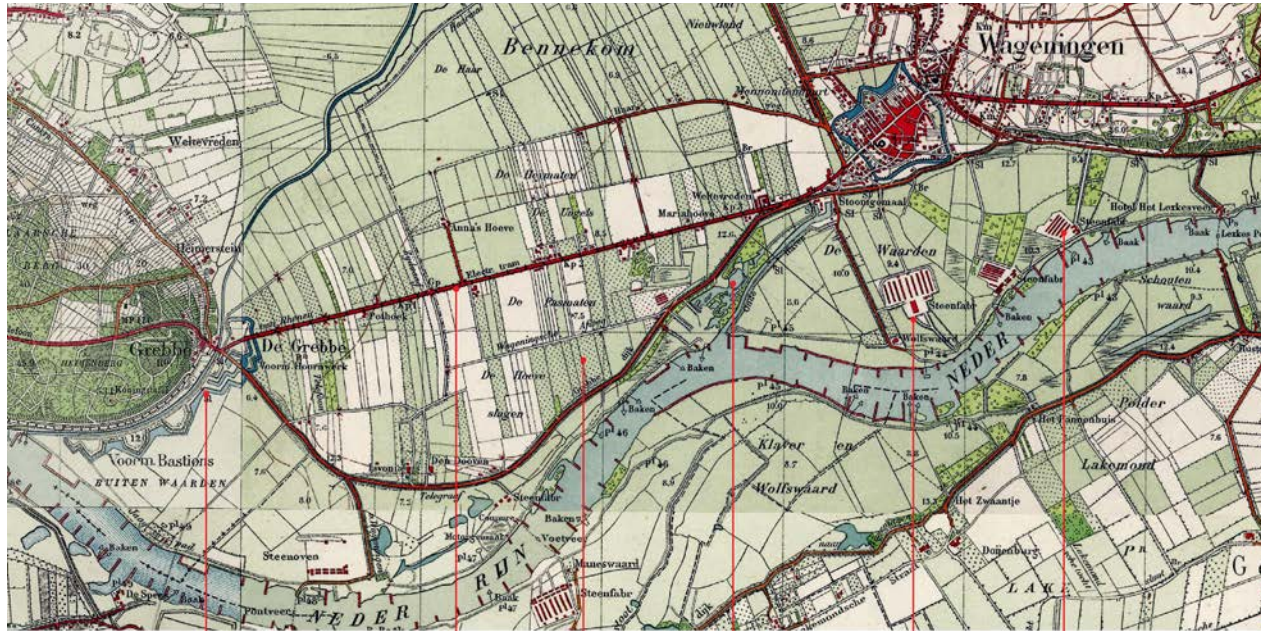
hoornwerk niet op kaart

nieuwe grebbedijk

steenfabrieken komen op

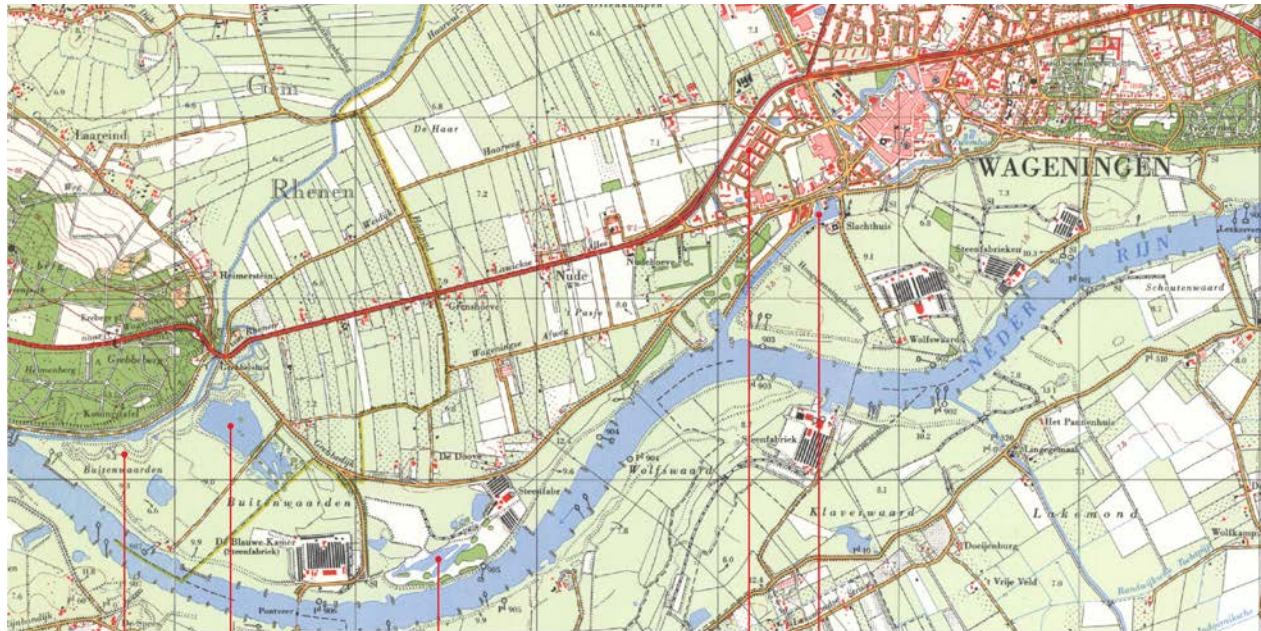
kolken van dijkdoorbraak

1950

- grebbelinie
- tramverbinding
- boomgaarden
- kleiputten
- uitbreiding baksteenindustrie

1970

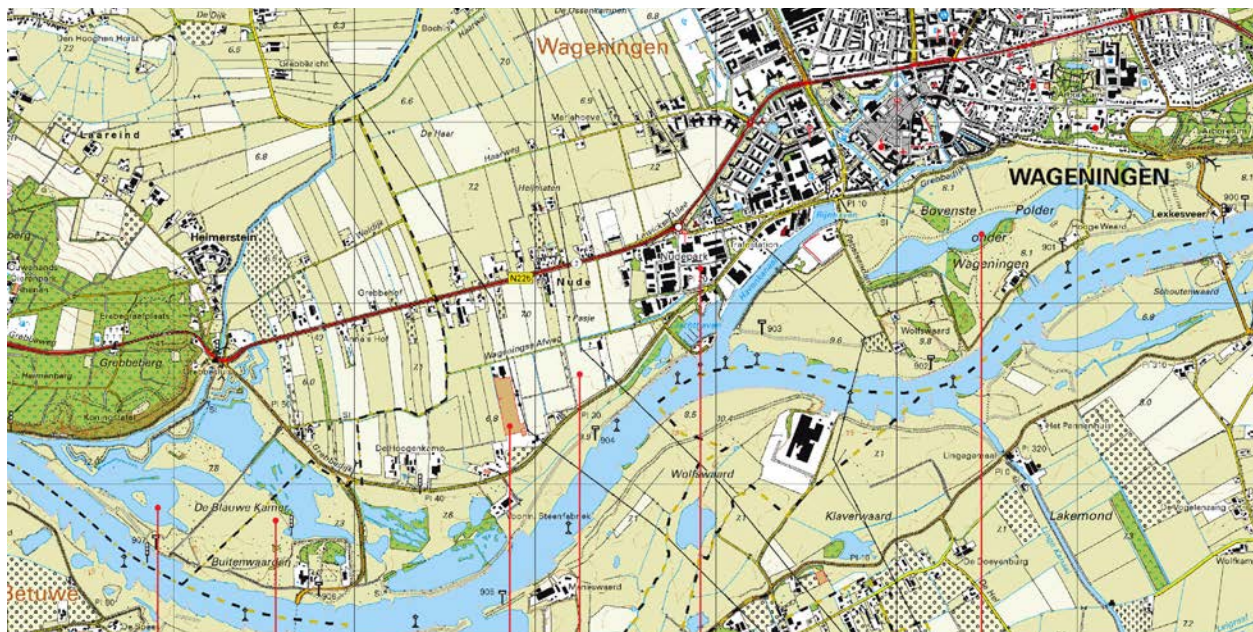

- buitengracht
gedempt
- plassen als gevolg van
kleiwinning
- kleiwinning
- uitbreiding Nude
- havenontwikkeling

1990

kleiputten
 afname boomgaarden
 jachthaven
 sportterrein
 verdere ontwikkeling
 rijnhaven en bedrijventerrein
 steenfabrieken verdwenen

2015

uitbreiding plassen
 natuurontwikkeling
 Blaauwe Kamer
 kassen
 boomgaarden
 verdwenen
 uitbreiding bedrijventerrein
 Nudepark
 nieuwe geul

2.4 ARCHEOLOGIE

- Bekende archeologische waarden

In het gebied zijn vijf archeologische monumenten gelegen. Het gaat hierbij om de volgende objecten en/of complexen:

- Koningstafel, Grebbeberg: terrein met overblijfselen van een ringwalburg uit de Vroege Middeleeuwen, beschermd gebied van zeer hoge archeologische waarde
- De Westberg, Wageningen: terrein met resten van het oude dorp Wageningen ('Vada', 9e eeuw), een kerspelkerk en graven, zeer waarschijnlijk ook sprake van bewoning in Romeinse tijd, beschermd gebied van zeer hoge archeologische waarde
- Grafheuvel, Grebbeberg: prehistorie, gebied met hoge archeologische waarde
- Woonplaats, Grebbeberg: sporen van bewoning Laet Neolithicum-IJzertijd, terrein van hoge archeologische waarde
- Wageningen-Centrum: nederzetting met stedelijk karakter (12e eeuw, omwalling en stadsgrachten eind 16e eeuw), gebied van archeologische waarde

Bovenstaande gebieden staan aangeduid op de kaart hiernaast. Diverse archeologische onderzoeken hebben geleid tot een aantal vondsten die eveneens op de kaart hiernaast staan weergegeven. De meeste van deze vondsten zijn te vinden op de Grebbeberg en in Wageningencentrum. Voor een nadere beschrijving van deze vindlocaties wordt verwezen naar het eerder genoemde Vestigia-rapport.

- Verwachte archeologische waarden

Als gevolg van natuurlijke rivierdynamiek, de grootschalige klei- en zandwinning, vergravingen voor natuurontwikkeling, de aanleg van de havengeul en de ontwikkeling van het haventerrein is de archeologische verwachtingswaarde voor de uiterwaarden laag.

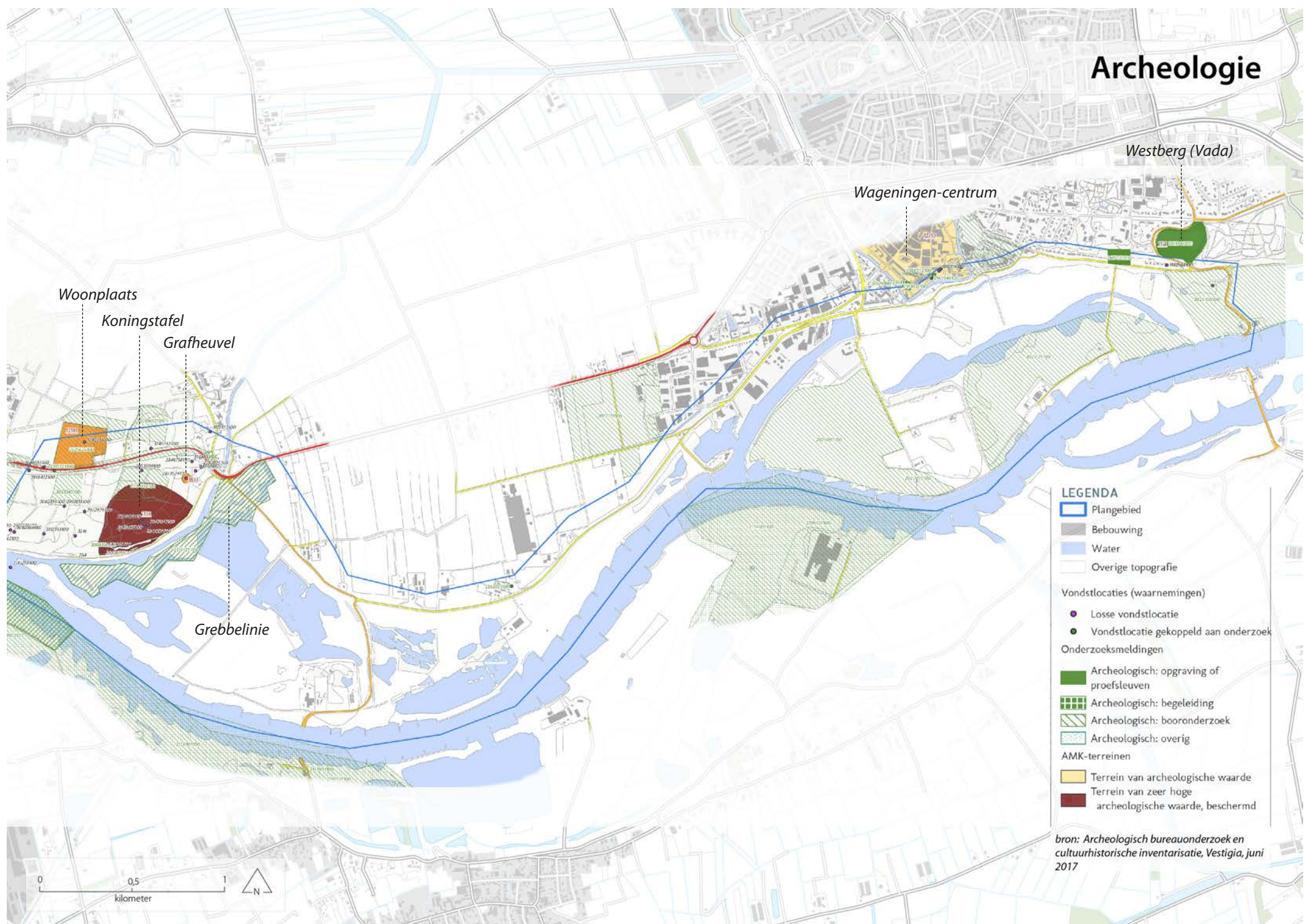
Voor de Grebbeberg geldt een hoge verwachtingswaarde voor alle archeologische perioden.

Voor de Grebbelinie geldt een hoge verwachtingswaarde voor sporen uit de Nieuwe Tijd, waarbij gedacht moet worden aan resten van verdedigingswerken, wallen en grachten, restanten van loopgraven en kazematten, munitie en resten van persoonlijke uitrusting.

De Grebbedijk zelf heeft een laatmiddeleeuwse oorsprong en zal in de nieuwe en moderne tijd verstevigd en verzaard zijn. De kaartvergelijking heeft laten zien dat een deel van de Grebbedijk, ter hoogte van de Blauwe Kamer van recenter datum is. Voor het historische tracé geldt dat resten van vroegere fasen van de dijk in het huidige dijklichaam bewaard gebleven kunnen zijn.

Voor de oeverwalzone ten noorden van de dijk geldt een middelhoge tot hoge verwachting voor bewoningssporen vanaf de vroege middeleeuwen. Hierbij kan gedacht worden aan vuursteen, aardewerk, houtresten etc. en vanaf de middeleeuwen ook evt. muur- en funderingsresten.

Archeologie

Woonplaats
Koningstafel
Grafheuvel

Wageningen-centrum

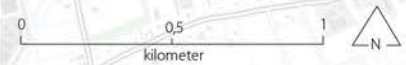
Westberg (Vada)

Grebbelinie

LEGENDA

- Plangebied
- Bebouwing
- Water
- Overige topografie
- Vondstlocaties (waarnemingen)
 - Losse vondstlocatie
 - Vondstlocatie gekoppeld aan onderzoek
- Onderzoeksmeldingen
 - Archeologisch: opgraving of proefsleuven
 - Archeologisch: begeleiding
 - Archeologisch: booronderzoek
 - Archeologisch: overig
- AMK-terreinen
 - Terrein van archeologische waarde
 - Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd

bron: Archeologisch bureauonderzoek en cultuurhistorische inventarisatie, Vestigia, juni 2017

2.5 CULTUURHISTORIE

De kaartvergelijking laat zien dat het gebied een rijke historie kent, waar bij in het huidige landschap sporen vanuit verschillende 'tijdslagen' zijn terug te vinden.

- *Strijd tegen het water*

Een belangrijke 'verhaallijn' vormt de strijd tegen het water. De Grebbedijk zelf vormt een eeuwenoude structuur, met een duidelijk begin- en eindpunt; opgespannen tussen de hoge gronden. Sporen van dijkdoorbraken zijn terug te vinden bij de Blauwe Kamer in de vorm van oude kolken. Vroeger volgde de dijk hier een ander tracé. Ook gebouwde elementen als het dijkmagazijn, dijkstoelhuis, poldergemaal en meetpunt vertellen van rijke waterstaats-historie.

- *Baksteenindustrie*

De baksteenindustrie heeft een belangrijk stempel op de uiterwaarden gedrukt. In het gebied zijn 6 'steenovens' actief geweest. Twee steenfabrieken zijn nog, inclusief schoorsteen, als zodanig herkenbaar: de Bovenste Polder in de uiterwaard bij Wageningen en de Plasserwaard in het midden van het gebied. Sporen van de baksteenindustrie zijn verder terug te vinden in vorm van kleiputten, microreliëf en de terpen van de oude steenfabrieksterreinen.

- *De Grebbelinie*

De Grebbelinie is een militaire structuur, aangelegd in de 18^e eeuw, die zich in noordelijke richting uitstrekt van Veenendaal via Amersfoort naar Bunschoten (randmeren). Door inlaat van water via de Grift (Valleikanaal) kon een groot gedeelte van de Gelderse Vallei worden geïnuundeerd. Verdedigingswerken werden opgericht om strategische plekken te beschermen. Aan de voet van de Grebbeberg bevindt zich een drietal bastions en bij de kruising tussen Grebbedijk en Grift (De Grebbesluis) ligt het Hoornwerk.

De Grebbelinie is inmiddels aangewezen als rijksmonument. Momenteel wordt gewerkt aan het beter beleefbaar maken van de linie, deels ook door herstel van verdedigingswerken.

- *Tweede Wereldoorlog*

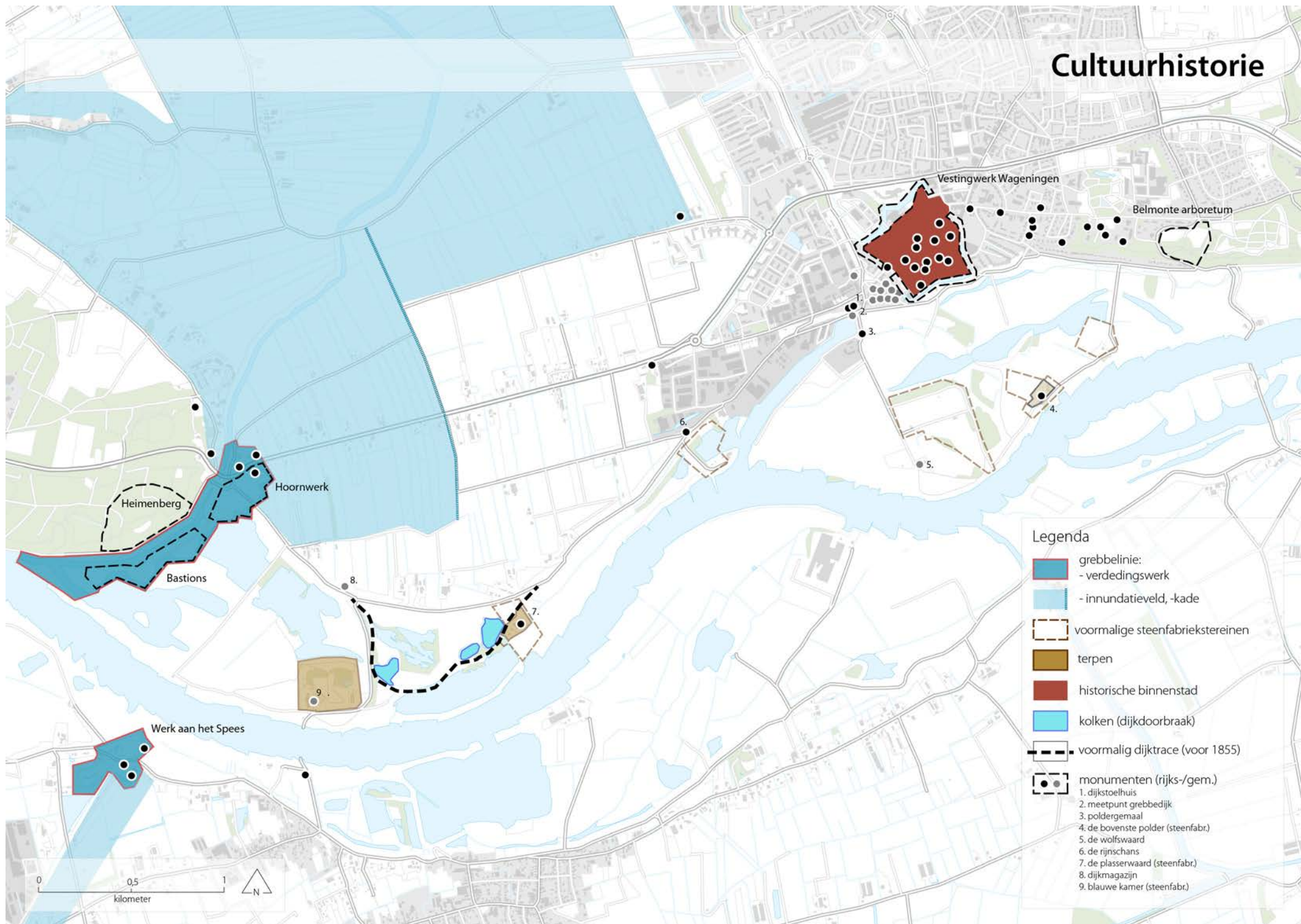
De Tweede Wereldoorlog heeft in dit gebied nadrukkelijk zijn sporen en verhalen achtergelaten. Zo heeft de Grebbelinie, onder de naam Valleistelling een belangrijke functie vervuld bij de zogenaamde 'Slag om de Grebbeberg' in de meidagen van 1940. Op de Grebbeberg zijn de slachtoffers (aanvankelijk zowel de Duitse als Nederlandse) op het Militaire Ereveld begraven. Na de bevrijding is er tegenover de begraafplaats een monument geplaatst en is het een nationale herdenkingsplaats geworden. Daar waar het westelijk deel van de Grebbedijk dus het begin van WOII markeert is het oostelijk deel juist verbonden met de bevrijding: in Wageningen kwam in Hotel de Wereld de geallieerde Canadese generaal Foulkes op 5 mei 1945 met de Duitse bezettende militairen de overgave van de Duitsers in Nederland overeen.

- *Wageningen*

Wageningen zelf kent een rijke historie als vestingstadje. Delen van de vestingwerken en gracht zijn nog herkenbaar en zichtbaar. Een oudere kern van Wageningen bevond zich op de berg (Vada). De vestiging op de huidige locatie dateert uit de 12e eeuw. In 1263 kreeg Wageningen stadsrechten, de omwalling en stadsgrachten dateren uit 1595. Zowel in de binnenstad als daarbuiten zijn er tal van rijks- en gemeentelijke monumenten te vinden.

Voor meer gedetailleerde informatie over de cultuurhistorie van het gebied wordt verwezen naar het eerder genoemde Vestigia rapport.

Cultuurhistorie

Dijkstoelhuis

Watermeter

Poldergemaal

De Bovenste Polder

Wolfswaard

De Plasserwaard

18

Rijnschans

Grebbesluis

Dijkmagazijn

2.6 LANDSCHAP

Het landschap rondom de Grebbedijk kent een grote variatie en opvallende contrasten. De volgende landschapstypen zijn daarbij te onderscheiden:

- *Uiterwaarden*

Half-open karakter. Onregelmatige blokvormige verkaveling. Afwisseling van water, weiden en bosschages. Natuur, landbouw en recreatie. Dijken, kades, plassen, steenfabrieksterreinen.

- *Oeverwal / stroomrug*

Half-open karakter. Onregelmatige structuur direct langs de dijk, verderop een meer regelmatige verkavelingstructuur. Afwisseling van weidegrond, akkerbouw en boerenerven. Laan- en singelbeplantingen. Lintstructuur langs de Lawickse Allee/Nude. Van oudsher veel boomgaarden, nu nauwelijks meer.

- *Veenontginning*

Open karakter. Regelmatige, opstreckende verkaveling. Van oudsher (natte) weidegrond. Boerderijen langs ontginningsas voorzien van laanbeplanting.

- *Essen- en kampenlandschap.*

Half-open karakter: open essen (engen) en meer besloten randen en clusters van boerderijen. Onregelmatige blokverkaveling. Van oudsher akkerbouw. Op de flank van de stuwwal, op overgang van hoog naar laag.

- *Stuwwallen*

Besloten karakter. Markante reliëfvorm. Sterk contrast met directe omgeving. Voornamelijk bos. Bij Wageningen deels bebouwd en parken met uitzicht op rivierengebied.

- *Verdedigingswerken*

Militaire structuren in de vorm van aarden werken. Bastions en grachten. Van oudsher scherp geprofileerd, strakke taluds. Tegenwoordig deels ook begroeid.

- *Stad*

Bebouwde kom. Binnenstad: historisch stratenpatroon, veel monumenten, deels zichtbare vestingwerken en grachten rondom. Bedrijventerrein: rondom de dijk, bij haven en binnendijks, ten westen van binnenstad.

Uiterwaard (Bovenste Polder)

Veenontginning (Binnenveld)

Essen- en kampenlandschap (Achterberg)

Stroomrug

Wageningen: dijk langs binnenstad

Stuwwal (Grebbeberg)

20

Wageningen Haven

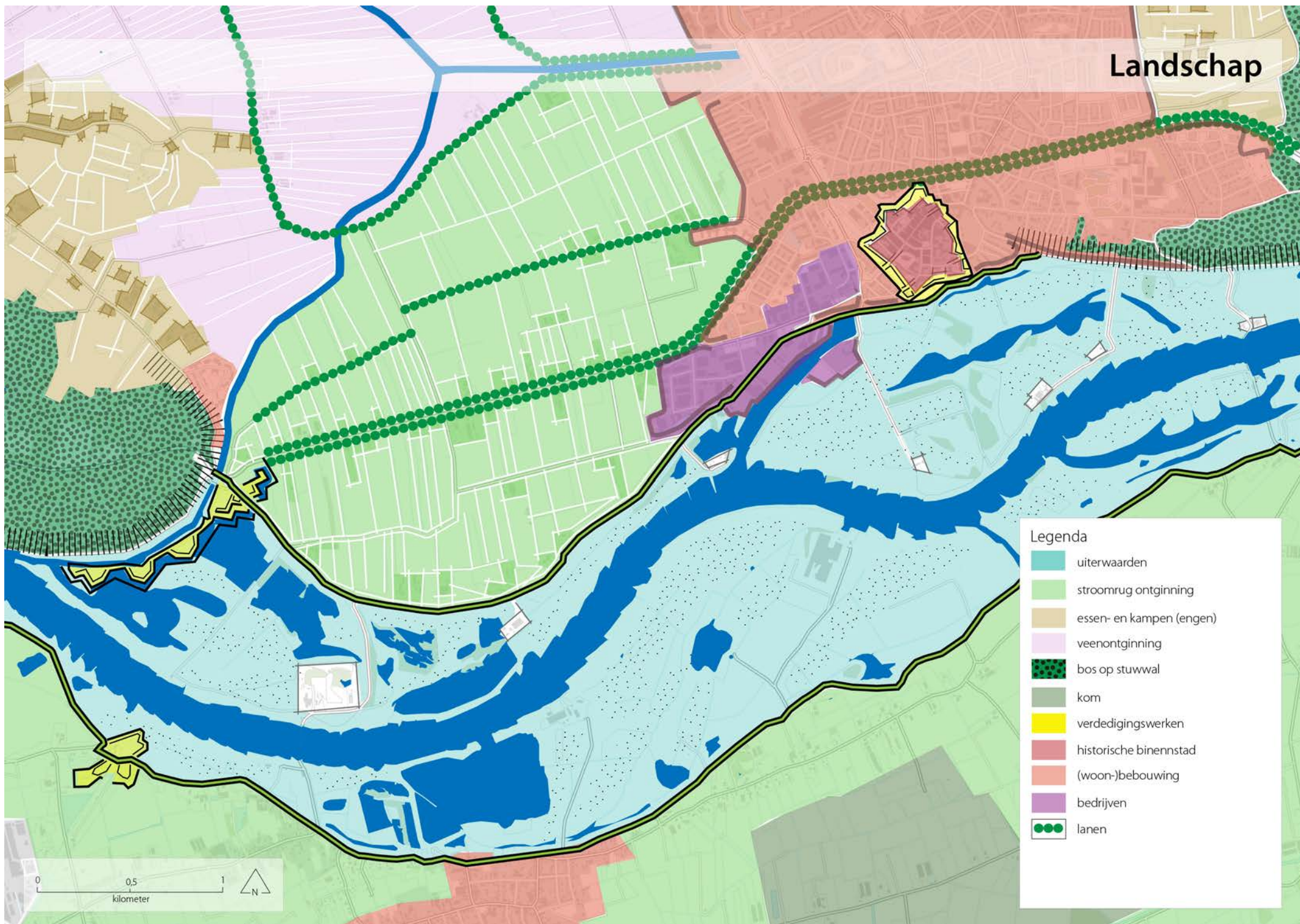

Wageningen: achterkanten (Havenstraat)

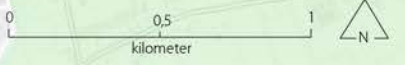
Wageningen: voorkanten (Rondeel)

Landschap

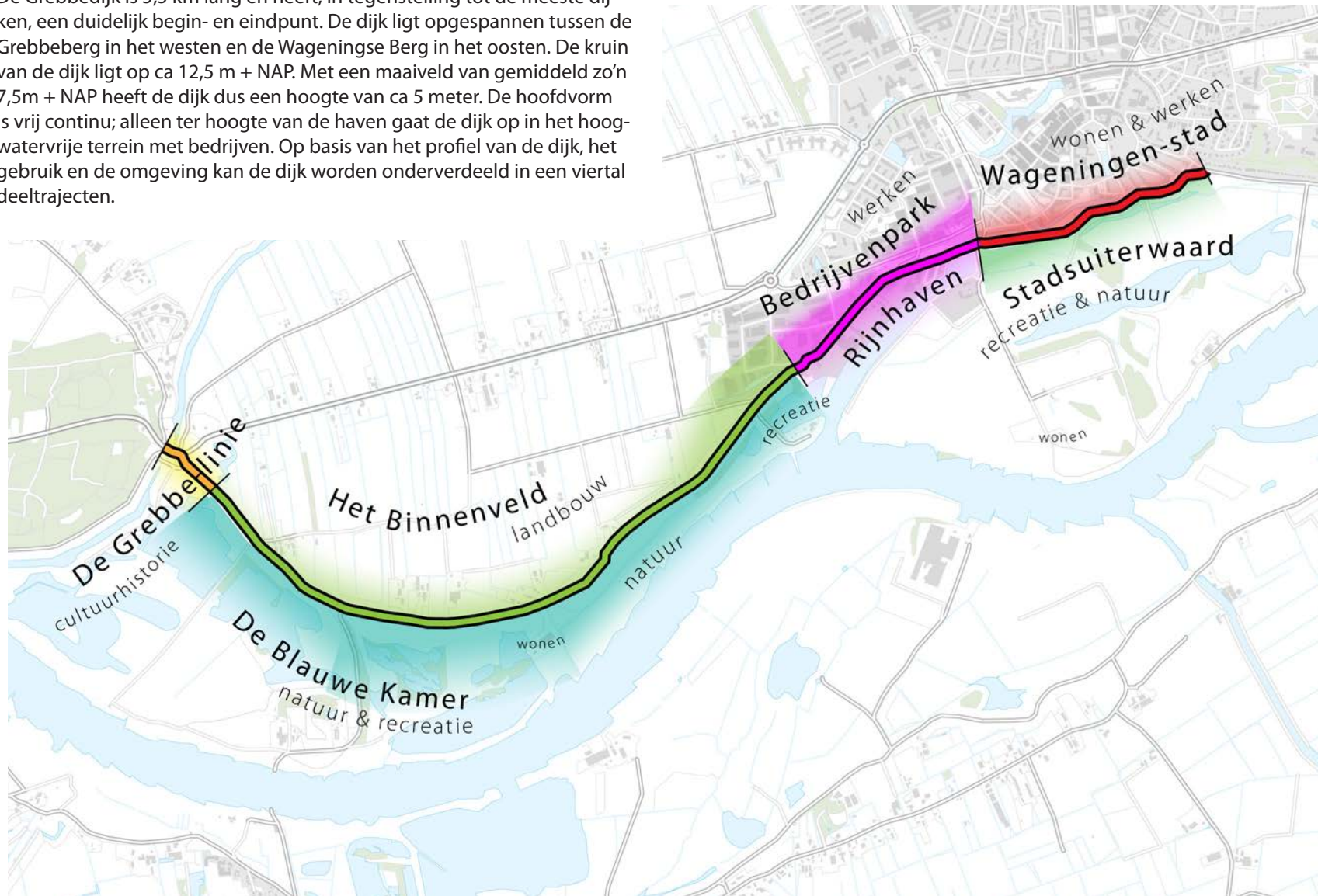
Legenda

- uiterwaarden
- stroomrug ontginning
- essen- en kampen (engen)
- veenontginning
- bos op stuwwal
- kom
- verdedigingswerken
- historische binennstad
- (woon-)bebouwing
- bedrijven
- lanen

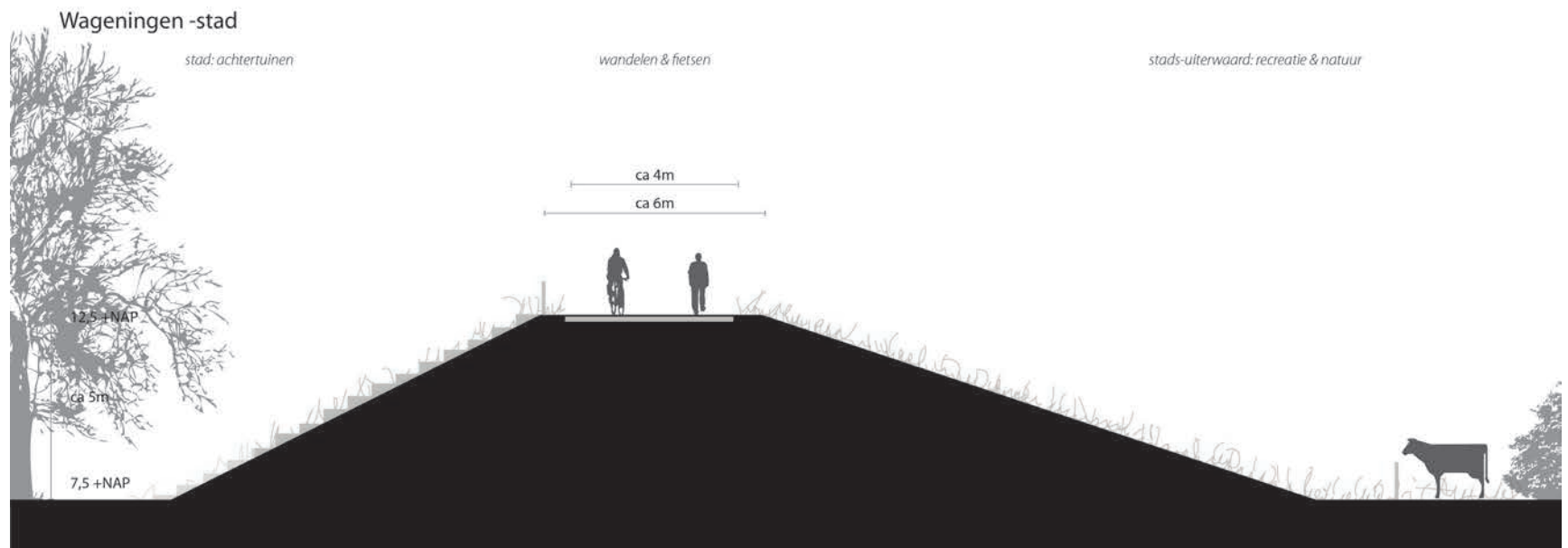
2.7 DE DIJK

De Grebbedijk is 5,5 km lang en heeft, in tegenstelling tot de meeste dijken, een duidelijk begin- en eindpunt. De dijk ligt opgespannen tussen de Grebbeberg in het westen en de Wageningse Berg in het oosten. De kruin van de dijk ligt op ca 12,5 m + NAP. Met een maaiveld van gemiddeld zo'n 7,5m + NAP heeft de dijk dus een hoogte van ca 5 meter. De hoofdvorm is vrij continu; alleen ter hoogte van de haven gaat de dijk op in het hoogwaterterrein met bedrijven. Op basis van het profiel van de dijk, het gebruik en de omgeving kan de dijk worden onderverdeeld in een viertal deeltrajecten.

De Stadsdijk

- Karakteristieke dijkvorm.
- Kronkelig tracé.
- Relatief smalle kruin.
- Alleen voor fietsers en wandelaars toegankelijk.
- Binnendijks: de stad Wageningen. Onder te verdelen naar 3 zones: nieuwbouw aan de dijk, de binnenstad met vestingwerken en achterkanten van woningen aan Havenstraat.
- Buitendijks: de Wageningse uiterwaard; recreatie en natuur.

De Werkdijk

- Talud aan binnendijkse zijde.
- Buitendijks aansluitend op kruin hoogwatervrij terrein.
- Vrij recht tracé.
- Brede kruin.
- Toegankelijk voor gemotoriseerd verkeer. Specifiek op dit deel veel vrachtverkeer i.v.m. de hier aanwezige bedrijven.
- Geen losliggend fiets- en of wandelpad.
- Binnen- en buitendijks bedrijventerreinen.

Wageningen -haven

bedrijven en infrastructuur

auto- en vrachtverkeer

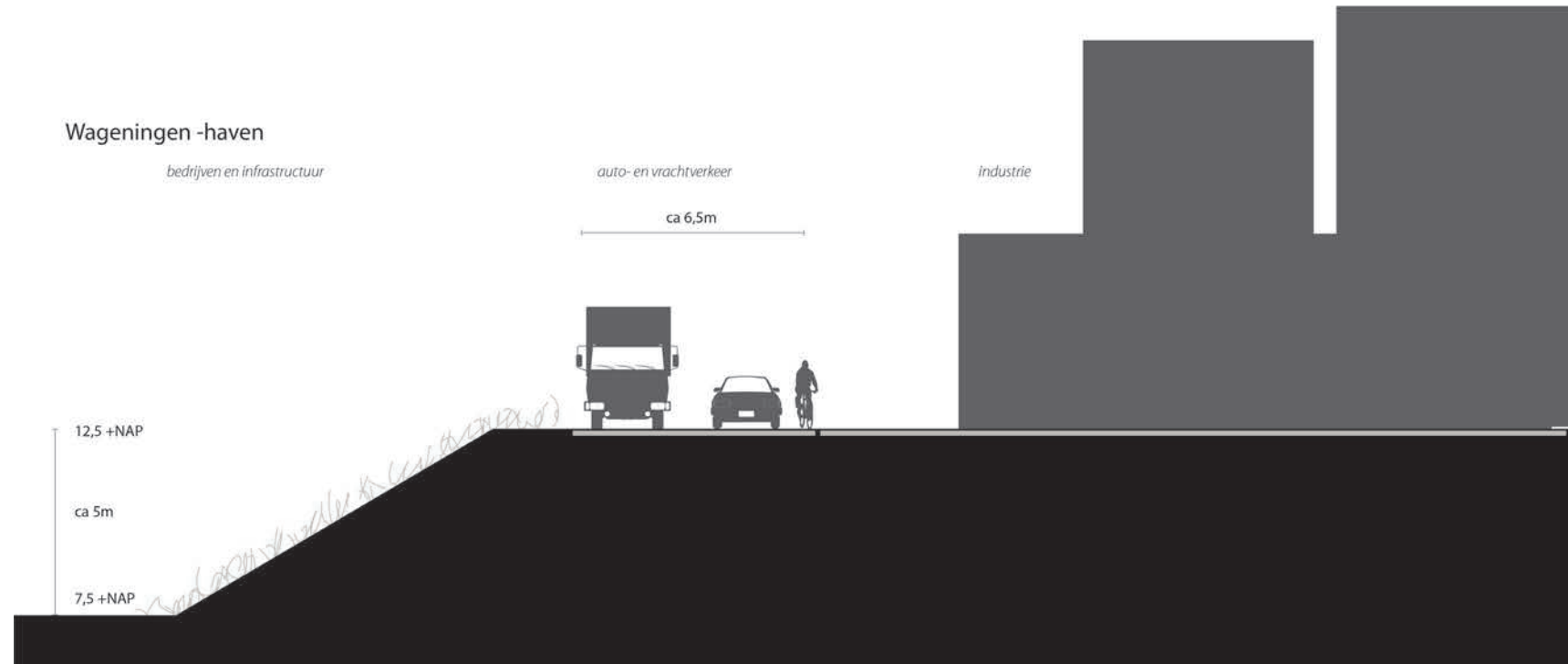
industrie

ca 6,5m

12,5 +NAP

ca 5m

7,5 +NAP

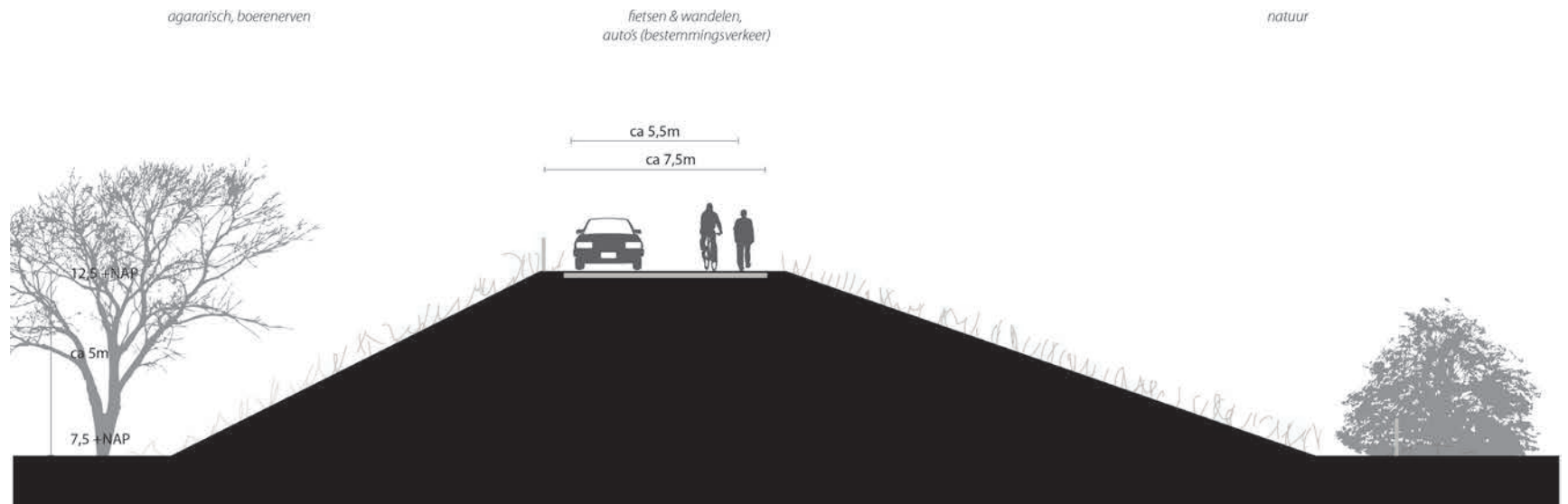

De Landelijke dijk

- Karakteristiek dijkvorm.
- Enkele flauwe bochten; hoofdvorm is een grote boogbeweging.
- Normale kruin.
- Toegankelijk voor zowel gemotoriseerd verkeer als wandelaars en fietsers. Minder verkeer dan bij haven.
- Binnendijks: agrarisch, verspreide boerenerven.
- Buitendijks: deels landbouw, vooral natuur.

Binnenveld

De Linie-dijk

- Karakteristieke dijkvorm, maar omgeven door grondlichamen behorende bij Grebbelinie.
- Normale kruin.
- Toegankelijk voor zowel gemotoriseerd verkeer als wandelaars en fietsers.
- Bij de aansluiting op de provinciale weg 'verdwijnt' de dijk onder de weg.
- Aan weerszijden van de dijk: linie-landschap in de vorm van watergangen en grondwallen grotendeels overgroeid met ruigte en struweel.

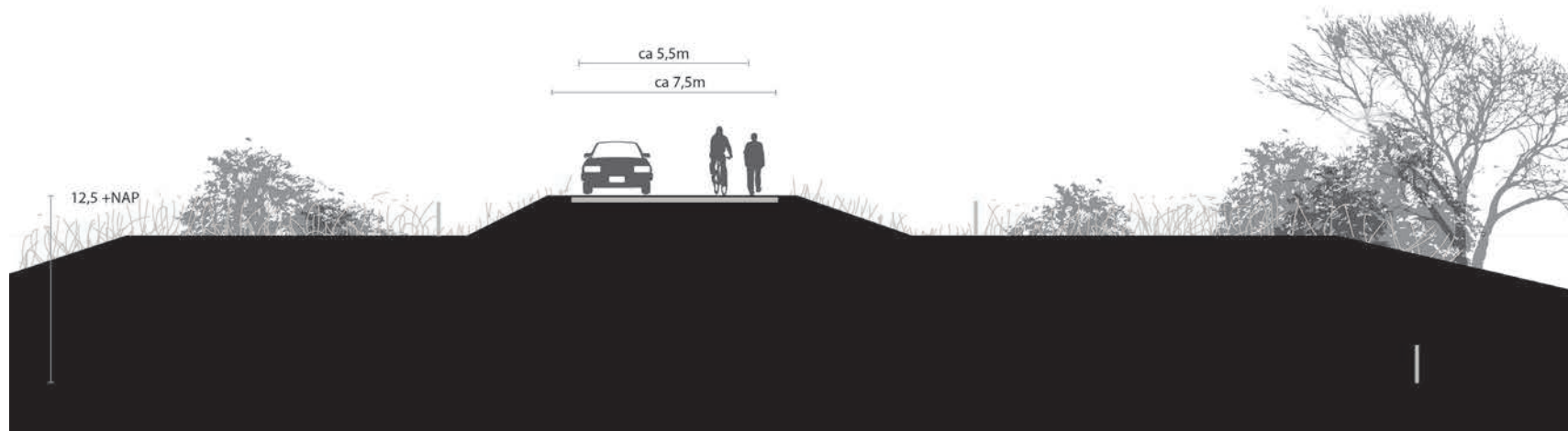

Hoornwerk

cultuurhistorie

*fietsen & wandelen,
auto's (bestemmingsverkeer)*

natuur

2.8 RECREATIE & TOERISME

- Gebruik en voorzieningen

De Wageningse Berg kenmerkt zich door historische bebouwing en enkele parken en tuinen zoals het Arboretum Belmonte, met fraaie uitzichtpunten over het rivierenlandschap. Diverse wandelroutes lopen door het gebied.

De Wageningse uiterwaard heeft een belangrijke functie als recreatief uitloopgebied. Verschillende wandelpaden voeren door het gebied. Voetgangers kunnen op een aantal plekken vanaf de Grebbedijk direct het gebied in. Over de geul is een bruggetje aangelegd en iets verderop staat een vogelkijkhut. Een drietal verharde wegen steekt het gebied in: de weg langs het Havenkanaal, de Pabstendam en Aan de Rijn. Aan het begin van de Pabstendam is een camper-parkeerplaats. Voor fietsers is er geen doorgaande verbinding door de uiterwaard. Bij de Wolfswaard is een voorziening om fietsen te stallen. De nabijgelegen Rijn oevers worden gebruikt voor oeverrecreatie en - bij mooi weer- om te zwemmen in de rivier. De Wageningse Geul wordt in de winter gebruikt om op te schaatsen. Er is ook een schaatsvereniging actief. De natuurlijke omgeving van de uiterwaard wordt ook door zgn. 'free-sporters' (bootcamp) en yoga-classes gebruikt.

De uiterwaard wordt dus op uiteenlopende manieren gebruikt, maar de intensiteit verschilt sterk en is bv. mede afhankelijk van tijdstip en seizoen. Schaatsen en zwemmen zijn uiteraard sterk seizoensgebonden, maar in een studentenstad als Wageningen zijn bijvoorbeeld ook collegetijden van invloed op het bezoek: zo kan het op een doordeweekse zonnige middag na het laatste collegeur relatief druk zijn langs de oevers van de Rijn, terwijl het in de vakantiemaanden juist relatief rustig is.

De Nederrijn wordt gebruikt voor verschillende vormen van watersport en pleziervaart. De rivier zelf is een aantrekkelijke toeristische vaarroute, met in vergelijking tot bv de Waal relatief weinig beroepsvaart.

Bij de monding aan het Havenkaal in de Rijn liggen twee watersportverenigingen. VADA is een vereniging met vier afdelingen: roeien, zeilen, kanoën en de jachthaven. De jachthaven beschikt over ongeveer 150 ligplaatsen, een boothelling met plek voor 35 open zeilboten, een kano-loods en een roeiloods. Ook voor passanten is er (meestal) plaats in de

haven. Op het terrein is een kleine horecavoorziening met terras met uitzicht op de Rijn.

Het naastgelegen ARGO is een studentenroeivereniging, met ongeveer 600 leden. Op het terrein staat een botenloods en clubgebouw. De watersportverenigingen maken gebruik van de Rijn, maar voor wat betreft de roeiers ook van het Havenkanaal, waarbij de verharde weg aan de oostzijde benut wordt als 'coachpad' langs dit relatief rechte stuk water.

Bij de steenfabriek de Bovenste Polder bevindt zich tevens een concentratie van watersportverenigingen. Hier gaat het om de studentenzeilvereniging AQUA (ca 50 leden), De Wageningse Kanovereniging de Bovenste Polder (ca 100 leden) en de Waterscouting Musinga-Rijn (ca 150 leden).

Naast de 'georganiseerde' watersport bij deze verenigingen wordt de rivier ook door anderen gebruikt. Motorboten en in toenemende mate ook jetski's kunnen te water worden gelaten bij een openbare boothelling direct ten noorden van de ingang jachthaven.

In het natuurgebied de Blaauwe Kamer ligt op het voormalige steenfabrieksterrein het 'Panorama Restaurant de Blaauwe Kamer'. Naast het restaurant ligt het informatiecentrum van het natuurgebied. Hier vandaan is een drietal (kortere) wandelroutes uitgezet door het gebied (1,5-4,5km). Er is (beperkt) ruimte om te parkeren op het terrein. Parkeren kan ook langs de Veerweg.

De Grebbeberg is een wandelgebied met een fraai uitzichtpunt over de rivier bij de Ringwalburg (Koningstafel). In de richting van Rhenen ligt iets verderop het Militair Ereveld Grebbeberg. Nog wat verder westwaart aan dezelfde weg ligt Ouwehands Dierenpark. Aan de voet van de Grebbeberg bevinden zich elementen van de Grebbelinie waaronder de recent gerenoveerde Grebbesluis (met informatiepaneel) en het Hoornwerk.

Het Binnenveld is een agrarisch gebied, in recreatieve zin vooral gebruikt door fietsers en wandelaars met een wat grotere actieradius. Op de Grift kan met een kano gevaren worden, ter hoogte van Heimerstein is hier voor een kano-opstapplaats (via terrein Zideris). Passanten zijn welkom in de theetuin / personeelsrestaurant van deze instelling. Vanuit Wageningen is het Binnenveld verder een typisch gebied voor hardloop- en skeelerrondjes.

- Routes

Door het gebied loopt een tweetal lange afstandswandelroutes. Het Maarten van Rossumpad (LAW4: Den Bosch-Steenwijk) loopt over de Wageningse Berg, door de Wageningse Uiterwaard, via de Grebbedijk, door het Binnenveld (Wageningse Afweg), via de Blauwe Kamer, om daar met de veerpont over te steken en aan de andere zijde van de rivier de route in westelijke richting te vervolgen.

Het Trekvogelpad (LAW2: Bergen aan Zee- Enschede) loopt langs en over de Grebbeberg om vervolgens langs de Grift in noordelijke richting af te buigen.

Op Grebbeberg, in De Blauwe Kamer en in de Wageningse Uiterwaard zijn diverse (gemarkeerde) wandelroutes en ommetjes te maken.

Rondom de Grebbeberg is een ca 5 km lange route uitgezet met als thema de 'Slag om de Grebberg'. De route is door Stichting de Greb ontwikkeld en uitgebracht als app, waarin uitgebreide informatie en historische achtergronden bij bezienswaardigheden is terug te vinden. In dezelfde app is ook een wandel- of fietsroute van hotel de Wereld naar de Grebbeberg opgenomen (ca 8km).

Door het Binnenveld zijn recent enkele Klompenpaden uitgezet, die deels over boerenland lopen.

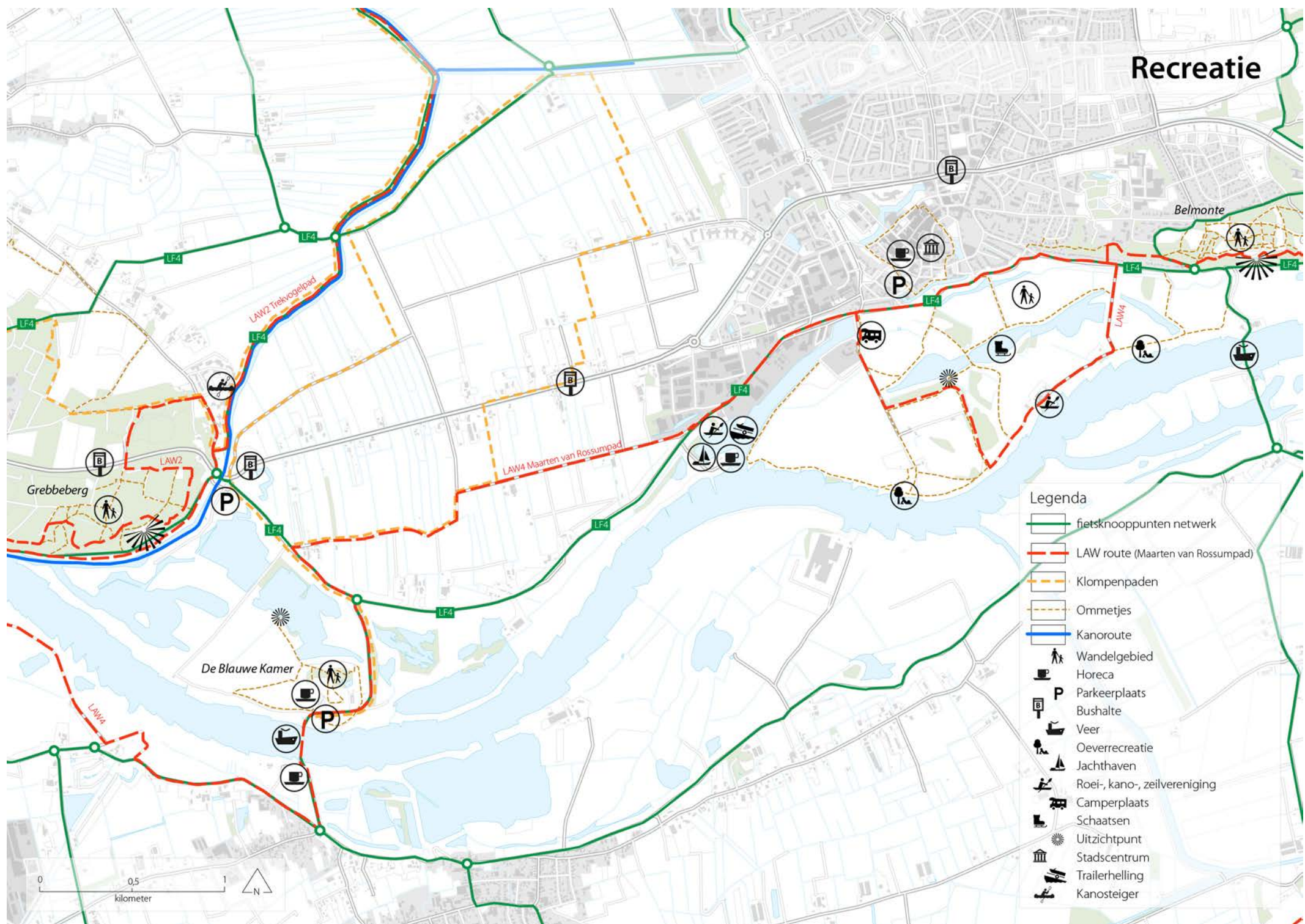
28

Voor fietsers loopt de lange afstandsroute LF4 (Midden-Nederlandroute) door het gebied en volgt daarbij de Grebbedijk over de volledige lengte. Door middel van het fietsknooppuntennetwerk zijn er verder routes mogelijk in oostelijke richting onderlangs naar Rhenen, in noordelijke richting door het Binnenveld en in westelijke richting onderlangs de Grebbeberg. De twee veerponten (Lexkesveer en Opheusdense Veer) maken de aansluitingen richting het rivierenlandschap ten zuiden van de Rijn.

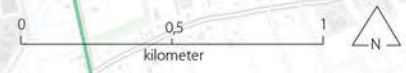
Over de Grift en het Valleikanaal loopt een kanoroute. Het traject van Rhenen naar Leusden bedraagt in totaal 33 km. Vanwege de lichte stroming in noordelijke richting wordt er vooral van zuid naar noord gevaren. Langs de route zijn verschillende kanosteigers en overstapplaatsen aangelegd.

Recreatie

- Legenda
- fietsknooppunten netwerk
 - LAW route (Maarten van Rossumpad)
 - Klompenpaden
 - Ommetjes
 - Kanoroute
 - Wandelgebied
 - Horeca
 - P Parkeerplaats
 - B Bushalte
 - Veer
 - Oeverrecreatie
 - Jachthaven
 - Roei-, kano-, zeilvereniging
 - Camperplaats
 - Schaatsen
 - Uitzichtpunt
 - Stadscentrum
 - Trailerhelling
 - Kanosteiger

2.9 BELEVING

De route langs de Grebbedijk is gevarieerd; er is sprake van een afwisseling van meer open en meer besloten gebieden, scherpe contrasten en soms fraaie panorama's en doorkijkjes.

De route loopt van berg tot berg en de contrasten tussen de hogere beboste stuwwallen en de lager gelegen vlakke uiterwaarden zijn sprekend. De hoger gelegen gronden vormen daarmee een logisch begin- en eindpunt van de dijk.

Het meest oostelijke tracé van de Grebbeberg kenmerkt zich door de ligging tussen stad en uiterwaard. De stadzijde heeft een besloten karakter; deels met bebouwing georiënteerd op de dijk (nieuwbouw), deels in het groen (vestingwerken) en deels met achtertuinen naar de dijk (Havenstraat). De historische binnenstad en de omringende structuur van gracht en (restand van) verdedigingwerken is vanaf de dijk gezien maar zeer beperkt zichtbaar. De uiterwaard heeft een half open karakter met verspreide bosschages. De schoorsteen van de steenfabriek vormt een markante landmark. De dijk zelf heeft een vrij kronkelend verloop, waardoor zichten steeds wisselen.

Eén keer per jaar wordt dit deel van de dijk omgetoverd tot een sprookjesachtige tafereel. Tijdens het jaarlijkse Leeffestival op 4 en 5 mei wordt 's avonds een lang lint van lichtjes op de dijk geplaatst: 'kaarsjes op de dijk'. Iedereen wordt uitgenodigd zijn eigen beschilderde jampotje mee te nemen om 'licht in de duisternis te brengen'.

Kaarsjes op de dijk

Het tracé langs de Rijnhaven laat een heel ander beeld zien. Bij de havenkom is er een doorzicht in het havenkanaal mogelijk. Het dijkstoelhuis is een markant monument op de dijk. Verderop ligt de dijk echter tussen de loodsen en bedrijfsgebouwen. De route heeft hier een stenig karakter en wordt gedomineerd door het (vracht-)verkeer. Er zijn nauwelijks doorzichten en de dijk heeft een vrij recht tracé.

Verderop, bij het karakteristieke dijkhuis de Rijnschans opent het zicht plotseling en is er sprake van een fraai panorama op de Grebbeberg. De schoorsteen van de Plasserwaard vormt hierin een belangrijke landmark. De dijk heeft een paar lichte slingeren in het tracé, maar kenmerkt zich in grote lijnen door een wijde boogvorm die zich eerst in zuidelijk en daarna in noordelijke richting uitstrekt.

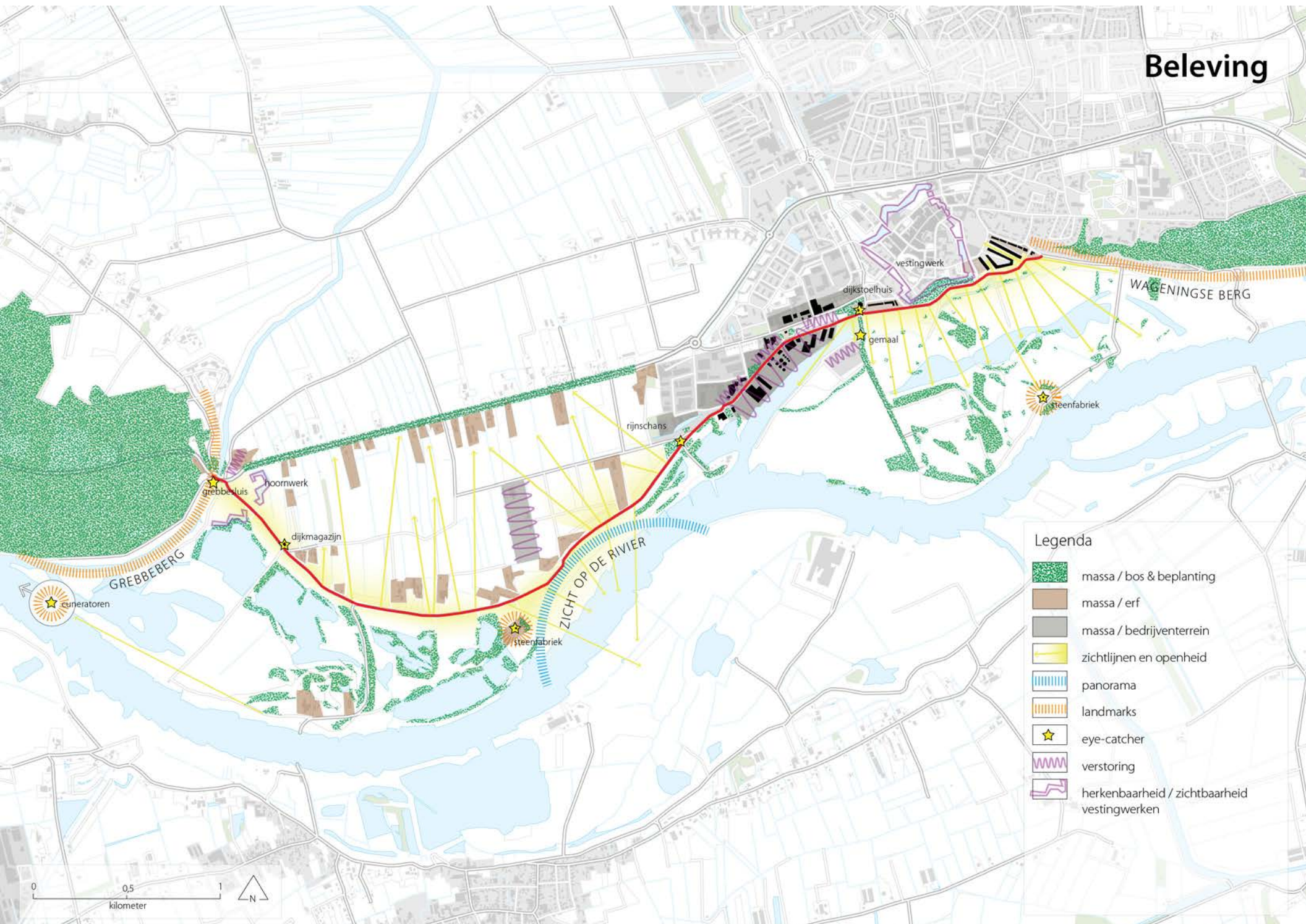
Iets verder naar het westen ontvouwt zich een fraai zicht de rivier. Een bijzonder panorama aangezien dit de enige plek is waar vanaf de Grebbedijk de rivier zelf zichtbaar is.

Binnendijks heeft het gebied een half-open karakter met een afwisseling van agrarische gronden, erven en singel- en laanbeplantingen. Storend is een wat omvangrijker detonerend kassen-complex, met naastgelegen houtopslag en boomkwekerij; een wat rommelig ensemble.

De Blauwe Kamer kenmerkt zich vanaf de dijk gezien als een halfopen gebied met een afwisseling van plassen en opgaande begroeiing. Vlak voor de Grebbeberg zijn de structuren van de Grebbelinie te zien aan weerszijden van de dijk.

Vanuit de Blauwe Kamer is er plaatselijk zicht op de Cuneratoren van Rhenen. Vanaf de Koningstafel boven op de Grebbeberg is er een panoramisch uitzicht over het rivierengebied.

Beleving

- Legenda
- massa / bos & beplanting
 - massa / erf
 - massa / bedrijventerrein
 - zichtlijnen en openheid
 - panorama
 - landmarks
 - eye-catcher
 - verstoring
 - herkenbaarheid / zichtbaarheid vestingwerken

2.10 KWALITEITEN & KNELPUNTEN

Hieronder wordt een kwalitatieve duiding gegeven van de aspecten landschap, erfgoed en recreatie & toerisme rondom de Grebbedijk. Hiertoe worden kwaliteiten en knelpunten benoemd.

Kwaliteiten

Herkenbare continue lijn

De Grebbedijk is een herkenbare landschappelijke lijn met grote mate van continuïteit qua profiel. Het eigen karakter wordt benadrukt door het feit dat er sprake is van een duidelijk begin- en eindpunt van deze 5,5 kilometer lange dijk.

Contrast stuwwal en rivier

Het contrast tussen het markante reliëf van de beboste stuwwallen en de relatief open en vlakke uiterwaarden die daar direct aan grenzen vormt een unieke landschappelijke kwaliteit. Vanaf de Grebbedijk is dit contrast vooral bij de Grebbeberg goed beleefbaar en al van grote afstand zichtbaar.

Gevarieerd landschap langs de dijk

Er is sprake van een uitgesproken gevarieerd landschap zoals dat te beleven is vanaf de dijk. Zo is er een afwisseling van meer 'stedelijke' en meer landelijke trajecten en gebieden met een meer open en een meer besloten karakter. Ook qua gebruik is er sprake van een afwisselend beeld, waarbij wonen, werken, landbouw, natuur en recreatie elkaar afwisselen.

Dijk als aantrekkelijke landschappelijke route

Vanaf de verhoogde positie ten opzichte van het omliggende landschap vormt de dijk zelf een aantrekkelijke route waarlangs zich verschillende sferen en doorzichten ontvouwen. Het licht slingerende verloop zorgt daarbij voor steeds wisselende zichten op de omgeving. Verschillende beeldbepalende gebouwen en objecten langs de route dragen bij aan de aantrekkelijkheid van de Grebbedijk als recreatieve route.

Rijke & zichtbare cultuurhistorie

De Grebbedijk en het omringende landschap kent een rijke historie waarbij uit verschillende tijdslagen sporen zichtbaar zijn. De dijk zelf is een eeuwenoude lijn in het landschap waarlangs ook andere elementen van de 'strijd tegen het water' terug te vinden zijn in de vorm van kolken en bouwwerken (dijkmagazijn, poldergemaal, dijkstoelhuis). Ook restanten van de baksteenindustrie zijn langs de dijk te ervaren in de vorm van de (voormalige) steenfabrieken, terpen en kleiputten. De Grebbelinie vormt tot slot een bijzondere cultuurhistorische structuur die door de Grebbedijk gekruist wordt.

Gevarieerde en toegankelijke riviernatuur

Het buitendijkse landschap langs de Grebbedijk heeft zich de laatste jaren steeds verder ontwikkeld tot een aantrekkelijk en gevarieerd natuurlandschap. Een landschap dat ook nadrukkelijk toegankelijk is gemaakt voor (m.n. extensieve vormen van) recreatie door middel van wandelpaden, vogelkijkhutten en informatiepanelen.

Uitgebreid routenetwerk

In het landschap rondom de Grebbedijk is in de loop der tijd een vrij uitgebreid netwerk aan routes ontstaan. Vooral voor wandelaars zijn er binnen de diverse deelgebieden verschillende mogelijkheden voor ommetjes. De dijk zelf maakt ook deel uit van enkele langere afstandsroutes, zowel te voet (LAW4) als per fiets (LF4). Door het Binnenveld loopt een kanoroute over de Grift.

Uitgebreide mogelijkheden voor waterrecreatie

De ligging aan de Rijn wordt met name bij Wageningen benut voor verschillende vormen van waterrecreatie. Vanuit de watersportverenigingen wordt de rivier gebruikt voor roeien, kanoën, zeilen en motorboten. Er is een jachthaven met ook plaats voor passanten. Ook vindt er in de Wageningse uiterwaard oeverrecreatie plaats op verschillende plekken tussen de kribben.

KWALITEITEN

Dijk als aantrekkelijke route

Gevarieerde, toegankelijke natuur

Mogelijkheden voor waterrecreatie

Contrast stuwwal uiterwaard

Knelpunten

Onaantrekkelijke en onveilige route bij Rijnhaven

De Grebbedijk is niet over de volledige lengte een aantrekkelijke recreatieve route. Met name het stuk dat langs de Rijnhaven leidt onderscheidt zich in negatieve zin door de grote verkeersdruk, het brede verharde oppervlak en het minder fraaie aanzicht van loods, silo's en bedrijfshallen. Ook qua profiel is hier sprake van een discontinuïteit door het hoogwater-vrije terrein dat direct aansluit op de kruin.

De Rijn op afstand

Vanaf het overgrote deel van de Grebbedijk is de rivier niet te zien en ligt de Rijn letterlijk op afstand. Ook in het bijzonder voor de stad Wageningen geldt dat de relatie met de rivier vrij zwak is. Het enige 'raakpunt' is de haven, maar die heeft weinig kwaliteit als openbare ruimte. De jachthaven aan de Rijn ligt op grote afstand van het centrum.

Conflict tussen watersport en beroepsvaart

De diverse vormen van watersport en de beroepsvaart zitten elkaar in de weg wat soms tot onveilige situaties leidt. De ligging van de jachthaven en roeiclubs direct bij de entree van het Havenkanaal speelt daar een belangrijke rol bij. Ook het gebruik van het Havenkanaal als roeibaan leidt tot conflicten.

Detonerende functies

In het landelijk gebied van het Binnenveld zoals dat vanaf de Grebbedijk is te ervaren vormt een plaatselijk kassencomplex een detonerend element. Tezamen met een aangrenzend terrein voor houtopslag vormt het een rommelig ensemble dat zich in negatieve zin onderscheidt van zijn omgeving.

Gebrekkige verbinding tussen deelgebieden

Binnen de verschillende deelgebieden zijn er weliswaar allerlei opties voor het maken van ommetjes, maar de verbinding tussen de deelgebieden laat te wensen over. Zo is er geen verbinding door de uiterwaard tussen Wageningen en de Plasserwaard en is er ook tussen Grebbeberg en Blauwe Kamer geen 'binnendoor' route. Ook is de Blauwe Kamer feitelijk maar via 1 toegang bereikbaar en zijn er geen 'lussen' met de Grebbedijk te maken.

Recreatieve druk

Het gebied mag zich verheugen in een grote en toenemende recreatieve belangstelling. Op hoogtijdagen blijken de voorzieningen soms te beperkt om alle gebruikers te faciliteren. Dit uit zich bijvoorbeeld in het uitpuilende parkeerterrein bij de Blauwe Kamer op een mooie zomerse zondag of bij zwemweer in de fietsenmassa na collegetijd bij de Wolfswaard. Ook qua horeca zijn de voorzieningen beperkt. In de binnenstad van Wageningen zijn uiteraard voldoende gelegenheden en 'insiders' weten wellicht het clubhuis van Vada te vinden. Maar verder is er in de buurt van de dijk alleen bij de Blauwe Kamer gelegenheid iets te eten en drinken.

Spanning natuur en recreatie

Het buitendijkse gebied heeft hoofdzakelijk de bestemming natuur en geniet als Natura2000 een beschermde status. De recreatieve druk en wensen tot uitbreiding van routes en voorzieningen staan (deels) op gespannen voet met doelstellingen voor behoud en versterking van de natuurwaarden in het gebied.

Herkenbaarheid Grebbelinie

De Grebbelinie is een interessante historische en landschappelijke structuur waar de laatste tijd veel aandacht naar uit gaat. Verschillende projecten zijn uitgevoerd om de linie beter zichtbaar te maken en recreatief te ontsluiten. Rondom de Grebbedijk zijn herstelwerkzaamheden bij het Hoornwerk uitgevoerd en is de Grebbesluis vervangen. Toch is het voor de argeloze voorbijganger nog lastig te duiden hoe de verschillende elementen samenhangen en waar de linie nu precies loopt. Het meer natuurlijke beheer van de bastions aan de voet van de Grebbeberg draagt niet bij aan deze herkenbaarheid. Ook de Grift als ruggengraat van de linie is lastig beleefbaar van de Grebbedijk en ligt deels verscholen achter het groen. De doorgaande (fiets)route in noordelijke richting langs dit water is alleen via een 'kruip-door-sluip-door' route te bereiken.

Herkenbaarheid Vestingstad Wageningen

De historische binnenstad grenst direct aan de Grebbedijk. De stadsgracht ligt aan de voet van de dijk. Toch is de relatie tussen dijk en binnenstad zwak. Vanaf de dijk gezien ligt de stad verscholen achter het groen. De structuur van gracht en vestingwerken, die voor een belangrijk deel nog rond de oude binnenstad is terug te vinden, is vanaf de dijk nauwelijks te ervaren.

KNELPUNTEN

Bedrijventerrein Rijnhaven

Detonerend kassencomplex

Gebrekkige herkenbaarheid Grebbelinie

Conflict watersport vs beroepsvaart

3. BELEID - POSITIE & VERANKERING

Het plangebied ligt in twee provincies (Utrecht en Gelderland) en twee gemeentes (Rhenen en Wageningen). Deze overheden kennen ieder voor zich beleid dat zich richt op de thema's cultuurhistorie, archeologie, landschap, recreatie & toerisme. Daarbij is er in sommige gevallen sprake van overlap tussen de verschillende beleidsterreinen; met name ten aanzien van landschap en cultuurhistorie. In dit hoofdstuk wordt de essentie van een aantal van de meest relevante beleidsstukken weergegeven.

CULTUURHISTORIE & ARCHEOLOGIE

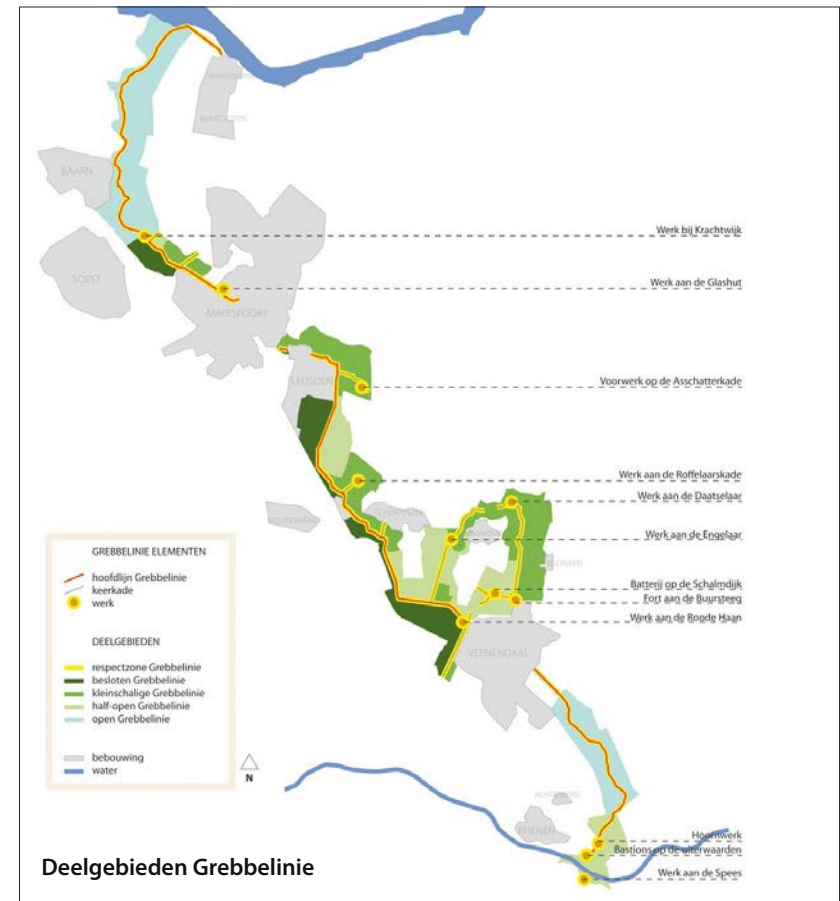
In de provincie Utrecht vormt de *Cultuurhistorische Hoofdstructuur* (CHS) de basis van het provinciaal erfgoedbeleid. Dit beleid bestaat enerzijds uit het veiligstellen van cultuurhistorische waarden en anderzijds uit het sturen van ruimtelijke ontwikkelingen vanuit de samenhangende cultuurhistorische kwaliteiten. 'Behoud door ontwikkeling' vormt daarbij het uitgangspunt. De provincie heeft een viertal prioritaire thema's geselecteerd, waarvan binnen het plangebied met name 'militair erfgoed' en 'archeologie' relevant zijn.

De Utrechtse Heuvelrug valt onder het thema 'archeologie'. Inzet is behoud van de grote diversiteit aan archeologische waarden uit verschillende perioden, van Steentijd tot de Tweede Wereldoorlog.

De Grebbelinie valt onder het thema 'militair erfgoed'. Als opgaven worden geformuleerd: het herstellen en beheren van het cultureel erfgoed in de linie, het ontwikkelen van een recreatief routenetwerk met informatiepunten en het ontwikkelen van een centraal bezoekerscentrum. Voor het Grebbelinielandschap geldt dat er geen onevenredige aantasting mag plaatsvinden van de herkenbaarheid en beleefbaarheid van de cultuurhistorische waarden ter plekke.

Als toetsingsinstrument is een *Beeldkwaliteitsplan Grebbelinie* (2011) opgesteld dat wordt betrokken bij de afweging voor verlening van omgevingsvergunningen. In het plan wordt een zgn. 'respectzone; geïntroduceerd: een zone van 100 meter vanaf linie-elementen, waarbij behoud (en versterking) van de openheid en zichtlijnen leidend zijn. De openheid heeft vooral betrekking op de oostzijde van de linie: de inundatievlakte.

De westzijde kent van oudsher meer besloten/kleinschalig karakter. Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor de inrichting van erven in het gebied. Het gebied rond Grebbedijk maakt deel uit van de zgn. 'de half-open linie'. Verspreide ligging van erven en beplantingen en een wisselend zicht op linie-elementen zijn hier karakteristiek. De strategie is gericht op behoud van aanwezige openheid en zichtlijnen en het nastreven van compacte erfindelingen. Bij functieverandering dienen openheid en zichtlijnen waar mogelijk versterkt te worden.

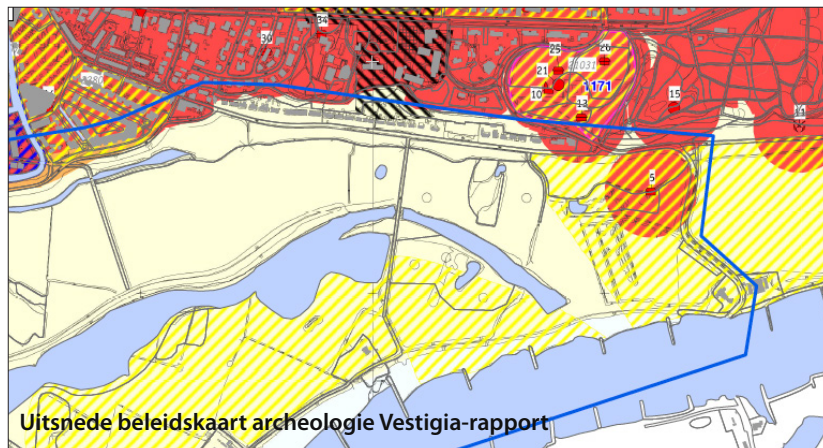

Ook de provincie Gelderland heeft de belangrijkste cultuurhistorische waarden in kaart gebracht. Historische elementen, structuren en patronen bepalen in belangrijke mate de karakteristieken van de Gelderse landschappen en zijn terug te vinden in de kernkwaliteiten zoals die voor verschillende gebieden zijn benoemd. In het provinciaal beleid geven deze kernkwaliteiten richting aan de ruimtelijke ontwikkelingen. Verderop in dit hoofdstuk, onder 'landschap', wordt hier verder op ingegaan.

Op de *Archeologische beleidskaart van de gemeente Rhenen* is een belangrijk deel van het projectgebied binnen de gemeente aangeduid met een hoge archeologische verwachting. Uitzondering hierop vormen de klei- en zandputten in de Blauwe Kamer.

Op de *Archeologische beleidskaart van de gemeente Wageningen* is het grootste deel van de uiterwaarden aangeduid met een lage verwachtingswaarde. Rondom archeologische vindplaatsen is een zone van 100 meter aangeduid met een hoge verwachtingswaarde. Met uitzondering van een locatie aan de Veerdam liggen deze vindplaatsen binnendijks. De dijk zelf en een aangrenzende zone binnendijks hebben een middelhoge of hoge verwachtingswaarde. De binnenstad van Wageningen (binnen de stadsgracht) is een terrein met een bekende archeologische waarde.

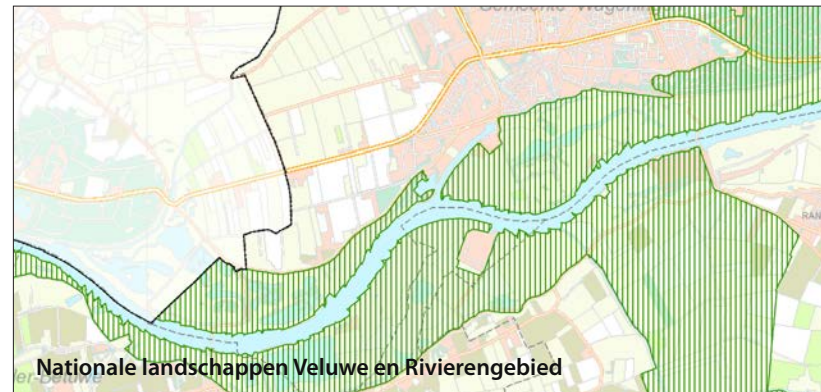
Voor gebieden met een archeologische waarde geldt dat er een archeologisch vooronderzoek verricht moet worden bij bodemingrepen. In het Vestigia-rapport 'Archeologisch bureauonderzoek en cultuurhistorische inventarisatie' (juni 2017) is een gedetailleerde samengestelde beleidskaart opgenomen; voor meer informatie wordt verwezen naar dit achtergronddocument.

LANDSCHAP

In de *Omgevingsvisie Gelderland* wordt aangegeven dat de uiterwaarden en Wageningse Berg maken deel uitmaken van het Nationaal Landschap Veluwe. De uiterwaarden aan de zuidzijde van de Rijn behoren bij Nationaal Landschap Rivierengebied. Inzet is behoud, herstel en versterking van de kernkwaliteiten en het vergroten van landschappelijke samenhang. De genoemde relevante kernkwaliteiten zijn:

- Smal en verstild, laagdynamisch karakter
 - Weidse vergezichten over de rivier. Fraai zicht op de stuwwallen.
 - Scherp contrast tussen stuwwal en uiterwaard.
 - Grote openheid van uiterwaarden, met nauwelijks bebouwing.
 - Aanwezigheid van steenfabrieken / voormalige steenfabrieksterreinen
- Het Binnenveld, ten noorden van de Haarweg, is aangeduid als waardevol open gebied. Inzet hier is het tegenaan van ontwikkelingen die de waardevolle openheid aantasten.

In het *Inspiratieboek denkers en doeners* geeft de provincie handreikingen voor de wijze waarop de ruimtelijke kwaliteit in de verschillende deelgebieden versterkt kan worden.

Onder de titel Wageningen-campus wordt een gebied rond Wageningen aangeduid dat wordt gekenmerkt door de overgang van bos naar stedelijk gebied en van stedelijk gebied naar openheid. De strategie is hier gericht op het zachter maken van de grens tussen bebouwing Wageningen en Binnenveld; bebouwing in parkachtige omgeving, nieuwe buitenplaatsen en landgoederen. Landbouw kan een rol spelen in beheer van het parkachtig landschap.

Het *Binnenveld* wordt gekarakteriseerd als een open grootmazig landschap. Kenmerken zijn: contrast met steden en beboste stuwwallen; rechtlijnige wegenstructuur; zicht op stuwwallen; rust, ruimte en donkerte. De strategie is gericht op behoud van de openheid, met zicht op stuwwallen. Natuur, recreatie en regionale waterberging spelen hier een rol. Het gebied heeft een functie als stedelijk uitloopgebied: toegankelijkheid, rust en beleving visuele contrast tussen laag en hoog is van belang.

Voor de *Nederrijn* is de gave gradiënt van kom-oeverwal-uiteerwaard karakteristiek. De Rijn is relatief smal, verstild en laagdynamisch. Weidse vergezichten over de rivier, met vaak fraai zicht op stuwwallen zijn beeldbepalend. Waardevol is de steile en gave gradiënt van beboste stuwwal naar uiterwaard. De Rijn heeft relatief smalle uiterwaarden met veel microreliëf. Het gebied wordt gekenmerkt door natuur, weidebouw, steenfabrieken en de aanwezigheid van klei- en zandputten. Rust, ruimte en donkerte zijn belangrijke kwaliteiten.

De strategie is gericht op instandhouding en versterking van deze kwaliteiten. Hierbij dient te worden aangesloten bij het laagdynamische karakter (bv geen nevengeulen, maar laagdynamische moerassen) en staat behoud van de recreatief aantrekkelijke gradiënt van beboste hellingen naar open weiden centraal.

Het landschapsbeleid van de provincie Utrecht is gericht op het behouden en waar mogelijk versterken van de afwisseling aan landschappen. De provincie werkt daarvoor met zgn. *Kwaliteitsgidsen Utrechtse Landschappen*. De gids beschrijft de huidige landschapskwaliteiten en hoe daar vervolgens rekening mee gehouden kan worden bij ruimtelijke ontwikkelingen. Voor dit gebied zijn twee kwaliteitsgidsen van belang: De Gelderse Vallei en de Utrechtse Heuvelrug.

De *Gelderse Vallei* heeft een voornamelijk agrarisch landschap met grote afwisseling van bebouwing, bosjes, lanen en agrarische percelen met houtwallen en -singels. De open ruimten verschillen van maat en schaal. Verborgten in de Vallei liggen lijnstructuren als beken, kanalen, griften, de Grebbelinie en de Ponlijn. Ook landgoederen, kastelen en forten liggen min of meer verscholen in het landschap. De Gelderse Vallei is onderverdeeld in drie deelgebieden met elk een eigen identiteit: mozaïek, stroken & binnenveld. Voor de Grebbedijk is het deelgebied Binnenveld relevant.

Kernkwaliteiten van de Gelderse Vallei zijn:

- rijk gevarieerde kleinschaligheid
- stelsel van beken, griften en kanalen
- Grebbelinie
- overgang van Vallei naar stuwwal (luwe flank)

De ambitie van de provincie is het versterken van de meest onderscheidende kenmerken van het gebied ten opzichte van andere Utrechtse landschappen. Dit betekent het versterken van de gebiedsidentiteiten in de drie deelgebieden, het behouden van de verborgen structuren en bijzondere aandacht voor de drie gebieden.

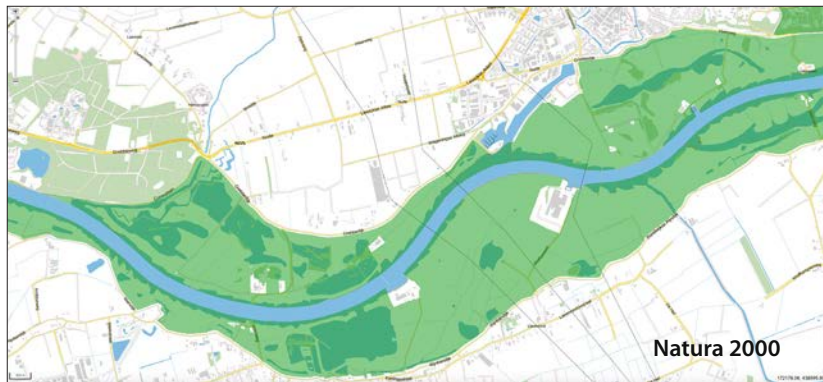
Het Binnenveld wordt in de kwaliteitsgids gekenmerkt als een overgangslandschap van de besloten heuvelrug naar het open weidegebied rond de Grift. Een sterke oost-west oriëntatie met een strokenverkaveling haaks op het reliëf, met lange wegen loodrecht op de verkaveling en parallelle dwarswegen. Gradiënten van afnemende weg- en kavelbeplanting en in open linten liggende agrarische bebouwing van hoog naar laag.

De *Utrechtse Heuvelrug* wordt bepaald door het doorlopende reliëf en manifesteert zich als een eenheid. Het landschap onderscheidt zich sterk van de omliggende vlakkere, meer open landschappen. Er komt veel bos voor op de Utrechtse Heuvelrug, dat wordt afgewisseld met heide, vennen en stuifzand. Open plekken zijn gerelateerd aan het bos en niet aan de wegen. Kernkwaliteiten van de Utrechtse Heuvelrug zijn:

- robuuste eenheid
- reliëfbeleving
- extreme historische gelaagdheid

De ambities van de provincie voor de Utrechtse Heuvelrug zijn het in stand houden van het reliëf en het samenhangend boscomplex. Dit betekent focus op de thema's: reliëf en doorsteken - heuveltoppen en wegen - zoneringsgebruik (wonen-werken-recreatie) en bijzondere aandacht voor drie gebieden: Amersfoortse straatweg, Doorn-Maarsbergen en Rhenen. Het gebied Rhenen (Grebbeberg) is voor de Grebbedijk specifiek van belang. Hier vraagt de provincie om specifiek aandacht voor de bijzondere landschappelijke ligging van de Grebbeberg vanwege de overgang naar het Rivierengebied en aandacht voor de bijzondere plek van de Grebbeberg vanwege de aanwezigheid van veel verschillende cultuurhistorische tijdlagen.

Vrijwel de gehele uiterwaarden zijn aangewezen als Natura2000 gebied. Alleen het gebied rond de haven en verschillende erven zijn hiervan uitgesloten. Het beleid is hier gericht op bescherming en herstel van de natuurwaarden. In de provinciale *Natuurbeheerplannen* van zowel Utrecht als Gelderland worden de beheertypen aangeduid. Voor de Wageningse Uiterwaard gaat het voornamelijk om kruiden- en faunarijck grasland. Bij de Wolfswaard ligt een hoogstamboomgaard. Verder naar het westen, met name tussen de Plasserwaard en de Blauwe Kamer, zijn daarnaast elementen aangeduid als rivierbegeleitend bos. In de Blauwe Kamer gaat het vooral weer om kruiden- en faunarijck grasland. In het gebied tussen de haven en de Blauwe Kamer zijn grote delen nu nog agrarisch in gebruik en is het beleid gericht op omvorming naar natuur.

Food Valley is een samenwerkingsverband van 8 gemeenten en diverse partners uit het bedrijfsleven, onderwijs en kennisinstututen in de Gelderse Vallei, met als ambitie zich te ontwikkelen tot een topregio voor kennis en innovaties op het gebied van duurzame voeding. In *'FoodValley Ambities 2020'* wordt de koers van de betrokken partijen uiteengezet. Een van de ambities is getiteld 'ruimtelijke kernkwaliteiten koesteren' en gaat over het creëren van een aantrekkelijk leefklimaat voor werknemers in het gebied. De kwaliteit en diversiteit aan landschappen speelt daarbij een belangrijke rol en dient behouden en versterkt te worden. Ten aanzien van het Binnenveld wordt gesteld dat: "met de creatie van ruimte voor kennis, bedrijvigheid, wonen en vervoer mogelijk de verleiding ontstaat de 'groene long' van de regio vol te bouwen. Daarmee zou echter het landelijke karakter, dat juist een kernkwaliteit en marketinginstrument van de Food Valley is, verloren gaan. Het zorgvuldig omgaan met de groene landschappen versterkt de aantrekkingskracht van de regio."

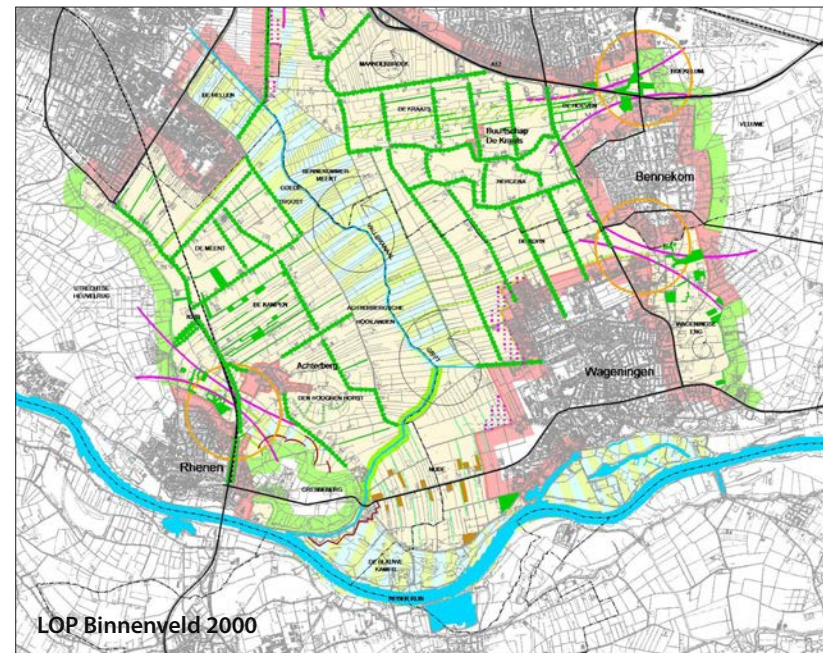
In het *Landschapsontwikkelingsplan Binnenveld*, opgesteld door de WERV gemeente (Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal, 2007) staat behoud van het landschap van het Binnenveld en versterking van de landschappelijke differentiatie centraal.

Voor het oeverwallenlandschap van de Nude wordt het beeld bepaald door lintbebouwing, fruitteelt en meidoornhagen aan weerszijden van de N225. Behoud en herstel van hoogstamboomgaarden en meidoornhagen wordt hier nagestreefd.

Gestreefd wordt naar een betere landschappelijke inpassing van de randen van de kernen. Ingezet wordt het ontwikkelen van een groene stadsrand langs de noord- en westzijde van Wageningen, gecombineerd met waterberging, nieuwe landgoederen en mogelijkheden voor verschillende wandelommetjes.

Verder dient de toegankelijkheid van het landschap voor recreatief medegebruik verbeterd te worden, door het ontwikkelen van een netwerk van fiets-, wandel- en ruiterspaden.

De natuurwaarden dienen versterkt te worden door ontwikkeling van een robuuste ecologische verbinding langs de rivier via uiterwaarden.

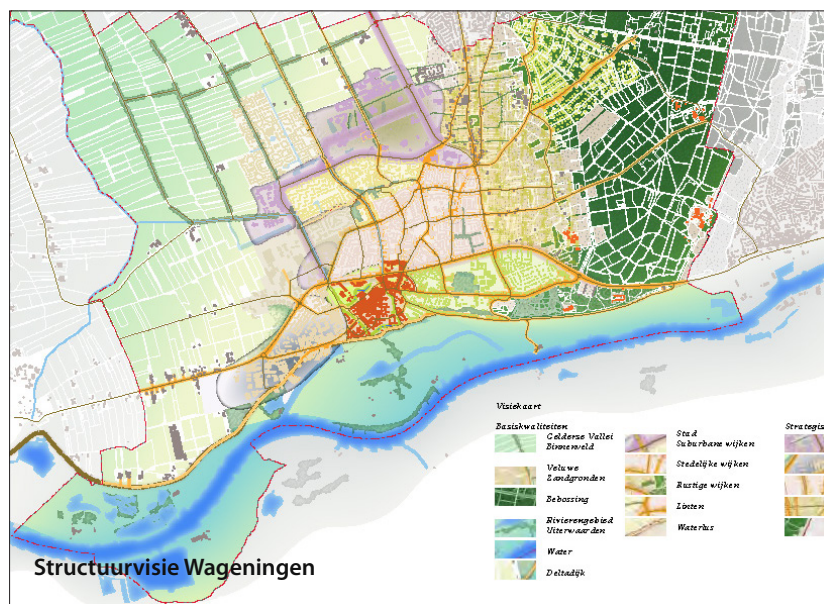

RECREATIE & TOERISME

De Provincie Gelderland heeft geen apart beleid m.b.t. recreatie en toerisme geformuleerd. Wel wordt in de *Omgevingsvisie Gelderland* het belang van wandel-, fiets-, struin- en ruiterroutes voor de vrijetijdseconomie onderstreept. Om te zorgen voor een optimale toegankelijkheid van het netwerk voor de gebruikers, ontwikkelt de provincie het initiatief om samen met andere relevante partijen te komen tot een Gelders Wandelnetwerk en neemt het de regie daarover op zich. Ook is er een programma 'Kwaliteitsverbetering routes' met subsidiemogelijkheden voor het verbeteren van recreatieve routes of bijvoorbeeld het maken van aanlegplaatsen of de aanleg van ontbrekende verbindingen.

De provincie Utrecht heeft in de *Visie Recreatie en Toerisme* de belangrijkste opgaven geformuleerd. Voor de omgeving van de Grebbedijk is met name het versterken en bewaken van het recreatief hoofdnetwerk van belang. Hierbij gaat het o.a. om het compleet maken van het netwerk voor wandelen, fietsen en varen, een eenduidige bewegwijzering, en het creëren van poorten (entrees tot een gebied met informatievoorziening) en toeristische overstappunten (TOP's).

Verder wordt onder de noemer 'vernieuwing in de natuur' gestreefd naar een combinatie van een vitale ecologische hoofdstructuur in samenhang

met vitale verblijfs- en dagrecreatie. Zonering en arrangementen spelen daarbij een belangrijke rol. De opgave 'Landschap beter beleven' zet o.a. in op verbetering van de relatie land-water, een betere vind- en zichtbaarheid van routes en attracties en het tegengaan van verrommeling van het landschap.

In de *Agenda Recreatie en Toerisme 2016 - 2019* wordt ingezet op de aanpak van het wandelnetwerk in o.a. de Gelderse Vallei. De komende jaren wordt gewerkt aan de uitrol van het knooppuntensysteem in oost Utrecht. Dit wandelknooppuntennetwerk is mede ter vervanging van de bestaande routes, zodat kan worden bespaard in het grote aantal verschillende bordjes en verwijzingen

In '*FoodValley Ambitie 2020*' wordt ook het belang van goede en aantrekkelijke recreatieve voorzieningen benoemd als onderdeel van een werkvond woon- en werkklimaat.

In de *Structuurvisie Wageningen* wordt o.a. ingezet op versterken van het toeristisch en recreatief profiel. Geconstateerd wordt dat Wageningen momenteel geen duidelijk onderscheidend profiel heeft. De potenties liggen m.n. in de kwaliteit van de landschappen, de binnenstad, de cultuurhistorische objecten en het zichtbaar en beleefbaar maken van de kennis die ontwikkeld wordt bij de diverse instituten. De unieke positie direct aan de Rijn en aan de rand van de Veluwe dient beter te worden benut. De versterking van de Grebbedijk is in de structuurvisie opgenomen en gekoppeld aan mogelijke aanpassing van de haven. In de structuurvisie wordt de mogelijke omvorming van de Grebbedijk tot Deltadijk benoemd, waarbij de dijk robuuster en stabiel moet worden. Hierbij worden kansen gezien om de versterkingsopgave te koppelen aan lokale wensen ten aanzien van de kwaliteitsverbetering van de kop van de haven, de verplaatsing van de recreatiehaven meer richting centrum en het uitbreiden van de recreatieve routestructuur. Ook worden kansen gezien voor een betere verbinding tussen rivier en binnenstad en een revitalisering van de bedrijventerreinen bij Rijnhaven, Nudepark en Industrieweg.

Diverse Wageningse watersportverenigingen (w.o. Vada en Argo) werken aan een gezamenlijk voorstel voor verbetering van de mogelijkheden voor watersport en andere vormen van recreatie in het gebied. Verbetering van de veiligheid en het voorkomen van conflicten tussen beroeps- en recreatievaart vormen daarvoor een belangrijke aanleiding.

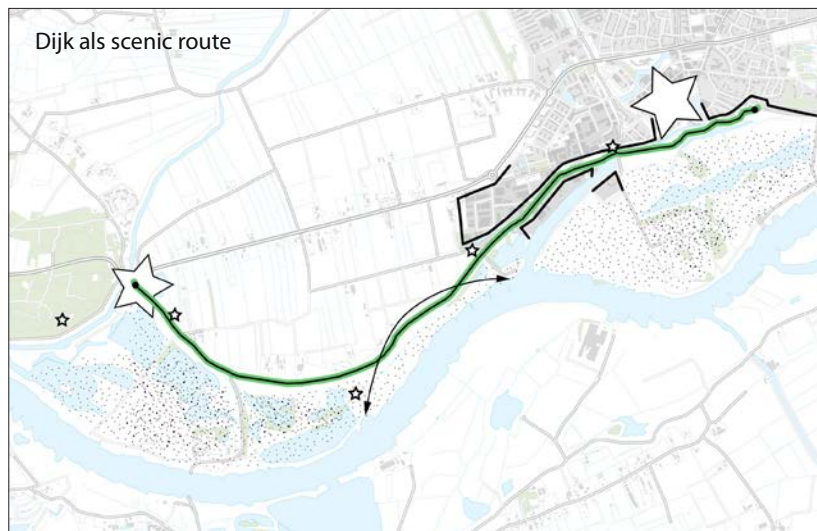
4. KANSEN - AMBITIE & AGENDA

Een eerste verkenning van mogelijke (meekoppel-)kansen in relatie tot de dijkversterking voor de thema's archeologie, cultuurhistorie, landschap, recreatie & toerisme.

De dijk als scenic route

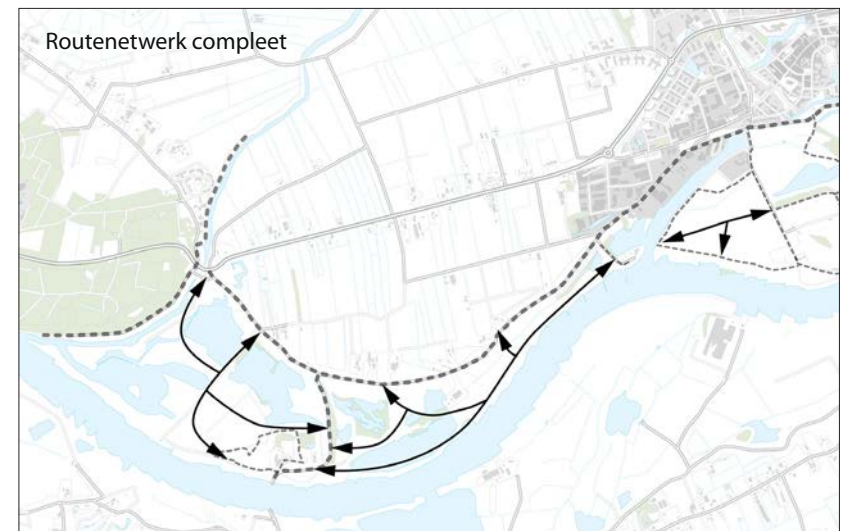
De Grebbedijk van kop tot staart ontwikkelen tot een aantrekkelijke, veilige, recreatieve route voor wandelaars en fietsers. Dit vraagt om het oplossen van het knelpunt bij de Rijnhaven; het scheiden van auto/vrachtverkeer en recreatief verkeer en het verkeersluwer maken van het traject tussen Wageningen en Grebbeberg.

De dijk als scenic route vraagt verder om versterking van contrasten en het ensceneren van fraaie panorama's en verrassende doorzichten bijvoorbeeld door middel van strategisch geplaatst groen. Uitzicht- en verblijfsplekken vergroten de aantrekkelijkheid van de dijk als recreatieve route.

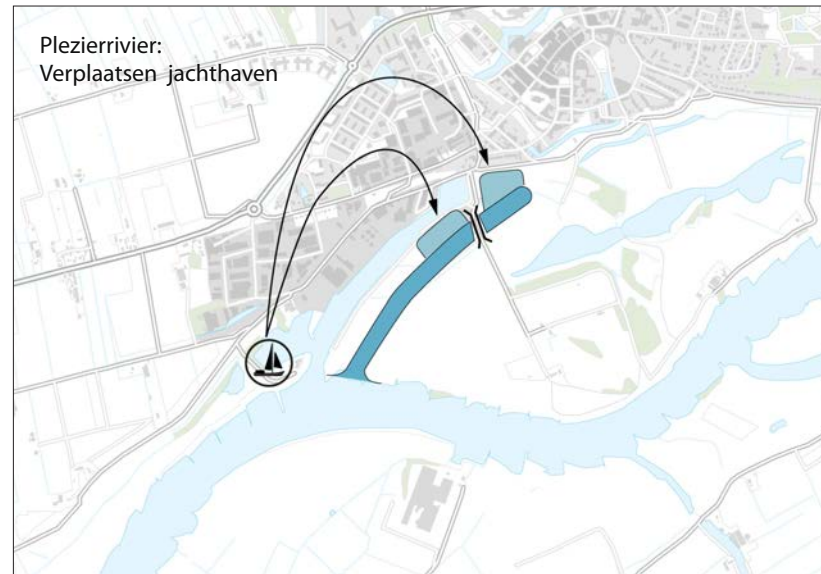
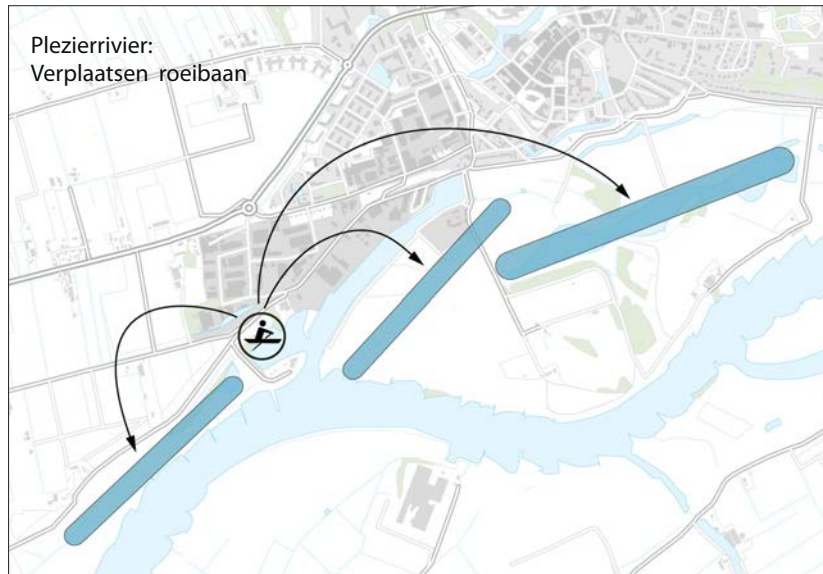
Het routenetwerk completeren

Er ligt al een stevige basis qua routestructuren, maar vooral voor wandelaars kunnen de onderlinge verbindingen tussen de deelgebieden worden versterkt. De Wageningse uiterwaard is relatief fijnmazig ontsloten voor wandelaars, maar het gebied bij de Plasserwaard en ook de Blauwe Kamer kent minder mogelijkheden. Meer verbindingen tussen de deelgebieden in de vorm van wandelpaden en struinroutes leidt tot een grote diversiteit aan ommetjes en gevarieerde wandelmogelijkheden in het gebied.

De plezierrivier

Vooraf vanuit Wageningen wordt de Rijn benut voor verschillende vormen van water- en oeverrecreatie. Het huidige gebruik laat echter een aantal conflicten zien, met name tussen de plezier- en de beroepsvaart. Een betere scheiding van de verschillende gebruiksvormen draagt bij aan een grotere veiligheid voor de watersporters. Verplaatsing van de roeibaan voorkomt conflicten met de beroepsvaart op de Rijn en in het bestaande havenkanaal. Een nieuwe recreatieplas in de uiterwaarden biedt een alternatief voor de huidige oeverrecreatie langs de rivier die niet zonder risico's is. Verplaatsing van de watersportactiviteiten richting het centrum kan daarbij tevens bijdragen aan de gewenste versterkte relatie tussen stad en rivier en een kwaliteitsimpuls voor de bestaande haven betekenen.

Het verhaal van de dijk

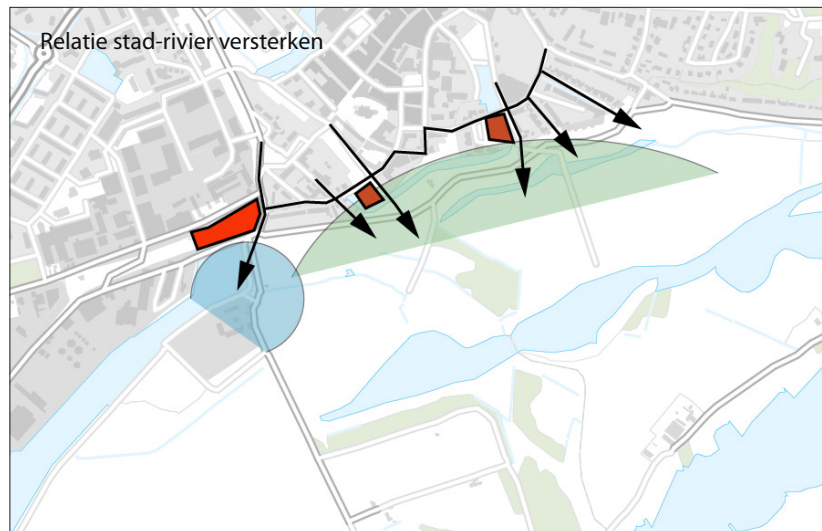
De rijke historie van de Grebbedijk en het omringende landschap kan nog beter voor het voetlicht worden gebracht. Het beter zichtbaar maken van de bijzondere elementen en structuren, het beter ontsluiten van informatie hierover en het op een aansprekende manier tekst en uitleg geven over de 'verhalen langs de dijk' kan bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de dijk als route en meer inzicht verschaffen in de bijzonderheden van het landschap rondom de dijk. Verhaallijnen die langs de dijk beter tot ontwikkeling zouden kunnen worden gebracht zijn bv:

- de strijd tegen het water (dijken, kolken, etc.)
- de baksteenindustrie (steenfabrieken, vergravingen, etc.)
- de militaire geschiedenis (waaronder de grebbelinie, vestingstad wagingen en tweede wereldoorlog)

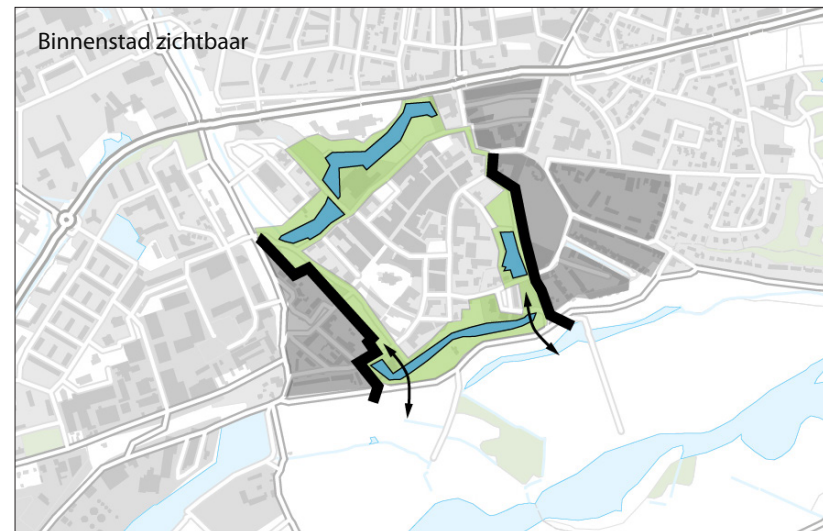
Stad aan de rivier

De relatie tussen de stad Wageningen en de rivier kan in ruimtelijke en visuele zin sterker worden gemaakt. Juist daar waar de rivier de stad het dichtste nadert (de haven) is de kwaliteit van de omgeving ondermaats. Herstructurering van het bedrijventerrein, verplaatsing van de jachthaven en een betere verbinding met de binnenstad kunnen hier in belangrijke mate aan bijdragen

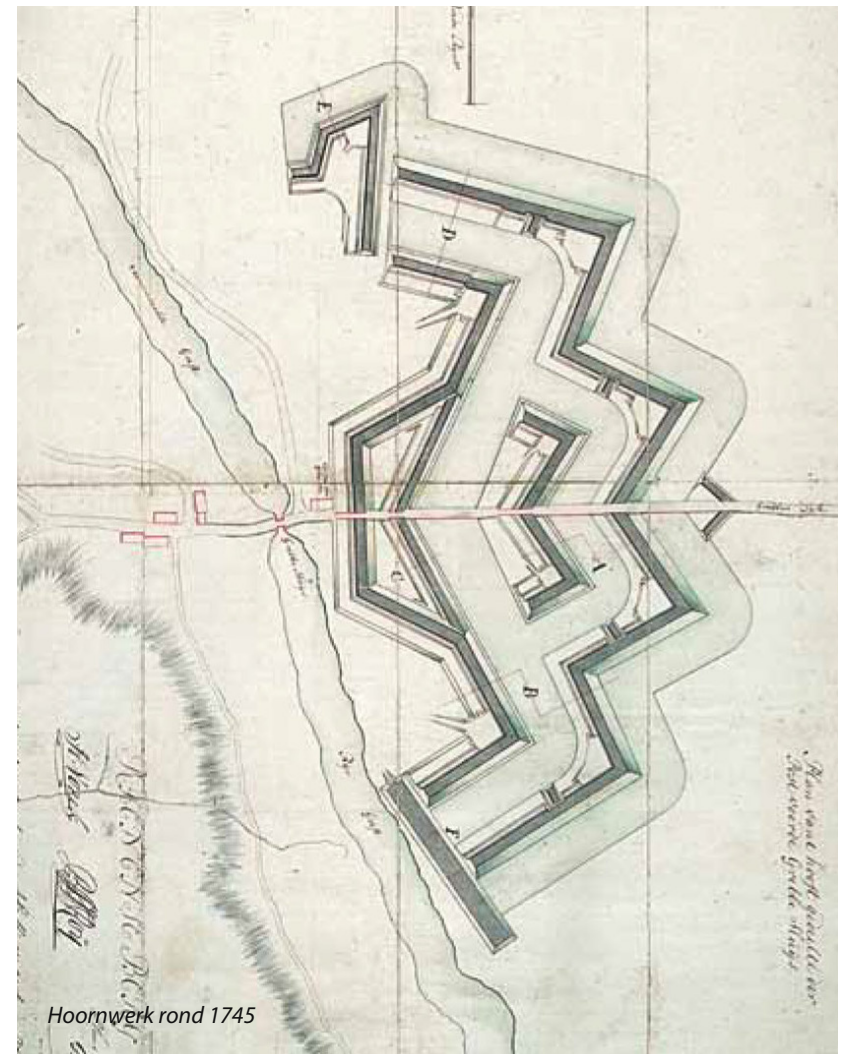
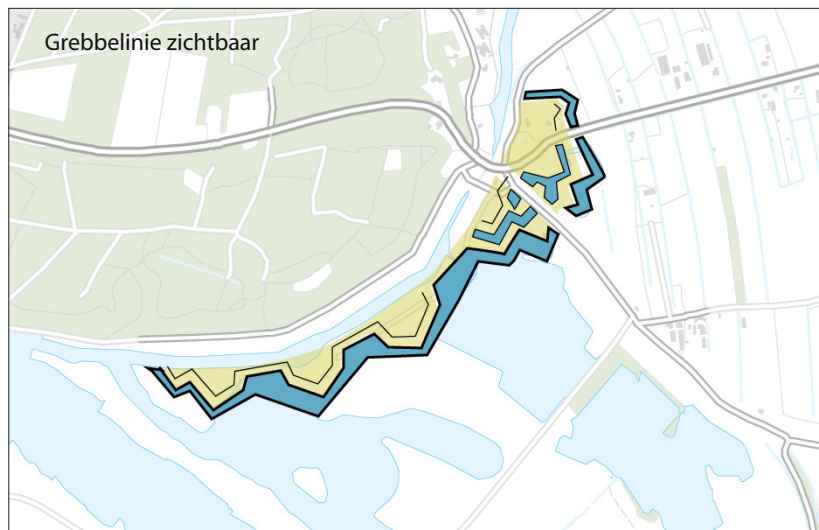
Zichtbare binnenstad

De historische binnenstad met zijn omringende stadsgracht is een fraai gegeven dat echter nauwelijks zichtbaar is vanaf de dijk. Het openen van het zicht vanaf de dijk en het op logische wijze aantakken van routestructuren langs de gracht naar de dijk draagt bij aan een versterking van de relatie tussen stad en dijk.

Herkenbare Grebbelinie

De Grebbelinie verdient een prominentere verschijningsvorm waarbij de complete werken in volle glorie zichtbaar zijn. Een deel van de verdedigingswerken zijn reeds hersteld maar de samenhang tussen de verschillende onderdelen (bastions, Hoornwerk, Grift, Grebbesluis) is nog moeilijk beleefbaar.

5. DOORKIJK - CONTEXT & RISICO'S

Het landschap rond de Grebbedijk is een gebied met bijzondere waarden ten aanzien van cultuurhistorie, archeologie, landschap en recreatie & toerisme. Het is een gebied met een rijk verleden wat zich uit in bijzondere historische objecten en structuren. Een gevarieerd landschap met unieke contrasten. Een recreatief aantrekkelijk gebied waarbij de dijk zelf een centrale rol speelt als recreatieve route.

Met betrekking tot deze thema's zijn verschillende kansen geïdentificeerd. In een later stadium van de Verkenning Grebbedijk zullen de verschillende sectorale bouwstenen met elkaar in verband gebracht moeten worden. Het is echter nu al evident dat er verschillende raakvlakken met andere thema's zijn. In sommige gevallen lijken de geformuleerde kansen aan te sluiten bij ambities op andere thema's en liggen er meekoppelkansen. In andere gevallen is er ook sprake van spanning tussen verschillende ambities en zijn nadere afwegingen noodzakelijk. Daarnaast is de relatie tussen de verschillende kansen en ambities en de dijkversterkingsopgave zelf van belang - in sommige gevallen is er een directe relatie, soms indirect maar lijkt soms ook afwezig.

Relatie met dijkversterking

Een aantal kansen zoals die benoemd zijn hebben een nadrukkelijke relatie met het beeld van de dijk zelf en de directe omgeving. Het ontwikkelen van de dijk tot een aantrekkelijke recreatieve route en de omgang met de elementen en structuren direct aan en langs de dijk (gebouwen, grebbedinie, vestingwerken etc.) zullen hun weerslag hebben op het uiteindelijke profiel van de dijk zelf. Op deze aspecten kan met de vormgeving van de dijk dus worden ingespeeld op de geformuleerde ambities. Ambities in relatie tot het verbeteren van routestructuren (anders dan de dijk zelf) vragen mogelijk om het creëren van goede aansluitingen maar hoeven verder niet van invloed te zijn op de versterkingsopgave zelf. Van een indirecte relatie kan sprake zijn wanneer bijvoorbeeld materiaal dat vrijkomt bij vergravingen ten behoeve van een nieuwe recreatieplas en/of jachthaven kan worden aangewend voor versterking van de dijk. De mogelijkheden hiertoe zullen nader onderzocht moeten worden.

Meekoppelkansen

Een aantal ambities zoals die in deze bouwsteennotitie naar voren zijn gekomen hebben raakvlakken met andere thema's. Met name bij Wageningen komt een aantal zaken samen. De ambitie om de relatie tussen stad en rivier te versterken heeft naast een recreatieve nl. ook een stedenbouwkundige, economische en verkeerstechnische component. De mogelijke ontwikkeling / verplaatsing van de jachthaven richting de stad sluit aan bij de stedenbouwkundige ambities van Wageningen en vraagt om een integrale benadering waarbij ook de (her-)ontwikkeling van het havengebied en de verkeersstructuur wordt meegenomen.

Verplaatsing van de huidige watersportactiviteiten bij VADA en Argo kan ook kansen bieden voor natuur. Het cluster van voorzieningen belemmert in de huidige situatie een vrije doorgang door de uiterwaarden. Verwijdering hiervan betekent de mogelijkheid van een potentieel waardevolle ecologische verbinding tussen beide stuwwallen door de uiterwaarden.

De ambities met betrekking tot de waterport bij Wageningen zijn groot. Verplaatsing van jachthaven, het graven van nieuwe watergangen en plassen, aanleg van bruggen, nieuwbouw verenigingsgebouwen, etc. vergen forse investeringen, die niet door de watersportverenigingen kunnen worden opgebracht en voor het overgrote deel ook niet aan de dijkversterkingsopgave is te relateren. Het is evident dat voor realisatie hiervan aanvullende kostendragers gevonden zullen moeten worden.

Spanning

Het recreatieve gebruik van het gebied en verdere ontwikkelingen daarin staan deels ook op gespannen voet met ambities ten aanzien van natuur. Vrijwel het gehele buitendijkse gebied is aangewezen als Natura 2000 gebied. Uitbreiding van routestructuren en realisatie van nieuwe recreatieve voorzieningen kan leiden tot verstoring van de aanwezige natuurwaarden. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of zonerings- en/of compensatiemaatregelen hier een oplossing voor kunnen bieden.

Geraadpleegde bronnen

Web:

Recreatie provincie Utrecht
www.provincie-utrecht.nl/loket/kaarten/geo/recreatie-toerisme

Fietsknooppuntennetwerk
www.fietseropuit.nl/bestaande-routes

Rijksmonumenten
www.rijksmonumenten.nl

AHN
www.ahn.arcgisonline.nl/ahnview/

Atlas Gelderland
www.kaarten.gelderland.nl/viewer/app/AtlasGelderland

Huisatlas RCE
www.rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=RCE_Huisatlas

Kaartvergelijking
www.topotijdreis.nl

Klompenpaden
www.klompenpaden.nl

Grebbelinie
www.grebbelinie.nl
www.grebbeberg.nl

Watersport
VADA Wageningen: www.wsv-vada.nl
Argo: www.wsr-argo.nl
AQUA: www.wszvaqua.nl
Kanovereniging Bovenste Polder: www.wkvkano.nl
Waterscouting: www.musinga-rijn.nl

Kanoroute Grift
www.kanoroutes.nl/nl-valleikanaal.htm

Documenten:

Gemeente Wageningen, BVR (2013).
Structuurvisie Wageningen.

Initiatiefgroep FoodValley Ambitie 2020 (2009).
FoodValley Ambitie 2020, voedingsbodem voor grenzeloze innovaties.

Projectbureau SVGV, BugelHajema (2011).
Beeldkwaliteitsplan Grebbelinie. Zien en gezien worden.

Projectbureau WERV (2007).
Landschapsontwikkelingsplan Binnenveld.

Provincie Gelderland (2006).
Landschapsontwikkeling; inspiratiebron voor denkers en doeners.

Provincie Gelderland (2016).
Omgevingsvisie Gelderland. (via www.gelderland.nl)

Provincie Gelderland (2017).
Natuurbeheerplan 2018.

Provincie Utrecht (2011).
Kwaliteitsgids Gelderse Vallei

Provincie Utrecht (2011).
Kwaliteitsgids Utrechtse Heuvelrug

Provincie Utrecht (2012).
Visie Recreatie en toerisme 2020

Provincie Utrecht (2016).
Agenda Recreatie en toerisme 2016-2019

Provincie Utrecht (2017).
Natuurbeheerplan 2018.

Vestigia Archeologie & cultuurhistorie (juni 2017).
Verkenningfase Verbetering Grebbedijk; archeologisch bureauonderzoek (eerste fase) en cultuurhistorische inventarisatie.

abeveenstralandschapsarchitect

06-36455106

mail@abeveenstra.nl

postbus 181, 6850 ad huissen

www.abeveenstra.nl

